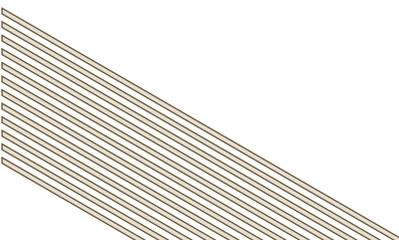

Nhandereko nhemombe'ũ tenonderã

**Histórias para
contar e sonhar**

Educadores Guarani

Prefeitura do Município de São Paulo

Prefeito Gilberto Kassab

Secretaria Municipal de Educação

Secretário Alexandre Alves Schneider

Diretoria de Orientação Técnica

Diretora Regina Célia Lico Suzuki

Divisão de Orientação Técnica da Educação Infantil

Diretora Yara Maria Mattioli

DOT Educação Infantil

Ivone Mosolino

Coordenadoria de Educação Capela do Socorro

Coordenadora Leila Portella

CECI Krukutu

Edna Ferreira

CECI Tenondé Porã

Adriana Sobral M. de Melo

Coordenadoria de Educação de Pirituba

Coordenadora Sueli Chaves Eguchi

CECI Jaraguá

Soraia Alexandra Zanzine Ribaric

Kova'e kuaxia re ma opytarã nhande arandua regua. Ha'e gui jaexa uka ramo nhande reko imbaraete aguã, Nhande ayvu ma, ha'eve ve. Ha'e va'e rupi ma nhande ayvu naneramoĩ kuery reve. Nhandombo'e aỹ, nhande reko oĩ porã ve aguã.

Neste livro fica registrada a nossa memória que, agora, ao ser mostrada, esperamos que nossa cultura ganhe força. Nossa riqueza é nossa língua e é nessa língua que conversamos com nossos antepassados. Ensinamos no presente como termos um futuro melhor.

José Fernandes Soares

Coordenador Educacional – Ceci Jaraguá

Ore ma romoĩ ore arandua, tuja kue arandu kuaxia re romboaxa aguã kyringue pe, kova'e kuaxia para rema rombo'e ve aguã kyringue.

Nós colocamos nosso conhecimento, o conhecimento dos mais velhos, no papel, para passar para as crianças. Esse livro será um instrumento para trabalharmos com as nossas crianças.

Timóteo da Silva Vera Popigua

Coordenador Educacional – Ceci Tenondê Pora

Jurua kuery arandu rupi, ha'e jurua rembiporu mbovy ma'etỹ rire. Aỹ gui ma ha'e ve ma ayvu jopya, ore'ã mboia ha'e ramia gui ma onhembopara aguã, arandua nheno'ã kuery gui. Ore ramoĩ kuery ha'e ore jaryi kuery ha'e tuja kueue kuri. Kova'e kuaxia para oikoa gui ore pytyvõ aguã nhembo'ea rekore yvy javere teko porãve oĩ aguã. Nhande arandua reko rupi nhemombaraete rã, ha'e nhambo'e te ve rekorã re pavẽ teko yvy rupa javere nhoguëno'ã va'e ha'e javi.

Hoje temos a possibilidade de gravar, filmar e registrar os conhecimentos que até então só estavam guardados na memória viva dos nossos Xeramoĩ, Pajé, Xe Jaryi e mais velhos do nosso povo Mbya Guarani. Que este livro possa contribuir na educação para um mundo melhor através do conhecimento, fortalecimento, valorização e respeito a toda humanidade.

Marcos Tupã

Coordenador Educacional – Ceci Krukutu

© Nenhuma história ou ilustração pode ser reproduzida sem a autorização expressa de seus autores. Todos os direitos reservados às Comunidades Guarani da cidade de São Paulo.

Publicação financiada pela Comissão Nacional de Apoio à Produção, Edição e Distribuição de Material Didático Indígena (Capema) do Ministério da Educação.

Projeto Gráfico e Editoração

Ricardo Ferreira

Ctp, editoração, impressão, acabamento

Imprensa Oficial do Estado

Editor

Luís Donisete Benzi Grupioni

São Paulo, 2007.

Secretaria Municipal de Educação

Rua Borges Lagoa, 1230

CEP: 04038-003

Tel.: 11 55497399 - Fax: 11 55499022

e-mail: smegab@prefeitura.sp.gov.br

**Dados Internacionais de Catalogação na Publicação (CIP)
Câmara Brasileira do Livro, SP - Brasil.**

São Paulo (SP). Secretaria Municipal de Educação. Diretoria de Orientação Técnica.

Nhandereko nhemombe'u tenonderã : histórias para contar e sonhar / Secretaria Municipal de Educação

São Paulo : SME / DOT, 2007.

96 p. ilustrado.

1.Literatura infanto- juvenil 2.Literatura indígena I.Educadores Guarani da cidade de São Paulo

CDD 028.5 Literatura infanto-juvenil

CDD 898 Literatura indígena

Código da Memória Técnica Documental: **CO.DOT3 / Sa.013/06**

Apresentação

É com entusiasmo e satisfação que apresento o livro **Nhandereko nhemombe' u tenonderã - Histórias para contar e sonhar**, preparado pelos educadores indígenas que atuam nos Centros de Educação Infantil Indígena (CEII) vinculados aos Centros de Educação e Cultura Indígenas (CECI) da Cidade de São Paulo.

Jaraguá, Krukutu e Tenondé Porã dão nome aos três CECIs existentes em nossa cidade, que atendem cerca de 300 crianças pertencentes ao povo Guarani Mbya.

Escrito em língua Guarani, esse livro reúne histórias tradicionais relatadas pelos mais velhos das aldeias bem como histórias atuais escritas pelos educadores indígenas, para serem lidas, contadas e interpretadas com as crianças.

O propósito da presente publicação é apoiar a educação infantil indígena desenvolvida nos CECIs, por meio de um atendimento específico e próprio para as crianças indígenas, valorizando a língua e a cultura do povo Guarani. Esperamos que esse livro tenha uma boa acolhida junto às comunidades indígenas Guarani, incentivando o registro e a transmissão de histórias entre as diferentes gerações.

Com essa publicação, a cidade de São Paulo dá mais um passo rumo à construção de um ensino diferenciado e com qualidade, direito conquistado pelas comunidades indígenas de nosso país.

Alexandre Alves Schneider

Secretário de Educação

Introdução

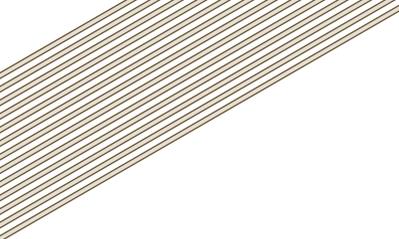
O propósito geral desse livro pode ser resumido na seguinte frase: *foi escrito em língua Guarani, por educadores Guarani, para crianças Guarani*. Sua feitura ocorreu num contexto muito particular: o da oferta de uma educação infantil diferenciada para as crianças indígenas que habitam as quatro aldeias Guarani existentes na cidade de São Paulo, onde funcionam os Centros de Educação Infantil Indígena (CEII) vinculados aos Centros de Educação e Cultura Indígenas (CECI). Foi no processo de formação dos educadores indígenas que atuam nesses espaços que esse livro foi concebido e elaborado. E é com muita satisfação que a Secretaria Municipal de Educação de São Paulo apresenta o resultado desse trabalho.

Desde 2004, esses educadores indígenas vêm recebendo uma formação específica para atuarem com as crianças indígenas, oferecida pela Divisão de Orientação Técnica de Educação Infantil da Diretoria de Orientação Técnica da Secretaria Municipal de Educação de São Paulo.

A proposta de elaborarem um livro escrito em língua Guarani, com histórias tradicionais, partiu da necessidade dos educadores indígenas de poderem contar com um material próprio para trabalharem com as crianças nos CECIs da capital: Krukutu, Tenondé Porã, e Jaraguá.

Nessas unidades, o ensino infantil é monolíngüe em Guarani. Esta foi uma decisão tomada pela comunidade indígena preocupada em manter e valorizar sua própria língua, num contexto cada vez mais ampliado de relacionamentos com os não-índios, em que a língua nacional se impõe de diferentes formas. A Secretaria Municipal de Educação acolheu tal reivindicação, respaldada pelo preceito constitucional que garante aos índios o uso de sua língua materna na escola.

Os educadores indígenas foram responsáveis pela escrita, transcrição, revisão e ilustração das histórias. Elas foram reunidas em cada CECI e depois agrupadas em função de suas temáticas principais.

Como não ha uma normatização ortográfica consensual estabelecida para a língua Guarani, nessa publicação optou-se por respeitar a forma como os educadores de cada CECI escreveram e revisaram suas histórias. Acreditamos que o uso desse livro, permitirá aos educadores Guarani verificarem a conveniência, ou não, de certas decisões a respeito da grafia de sua língua e, dessa forma, procederem a escolhas mais seguras no futuro.

Foi um processo longo a elaboração e produção desse livro. Implicou em várias revisões e complementações, processo esse vivido com interesse e envolvimento por parte dos educadores indígenas.

A melhoria na qualidade da educação infantil oferecida às crianças indígenas da cidade de São Paulo passa, necessariamente, por uma maior qualificação dos educadores indígenas envolvidos na educação, no cuidado e no atendimento das crianças das aldeias. O engajamento desses educadores na preparação desse livro demonstra um vívido interesse em criar rotinas de trabalho em que a tradição e a língua de seu povo sejam motivo de orgulho entre as gerações mais novas.

Acreditamos que a partir deste livro muitas atividades interessantes serão criadas pelos educadores indígenas de forma que o ensino oferecido às crianças seja potencializado e que a aprendizagem seja significativa.

É com esse intuito que apoiamos a realização desse trabalho, desejando que ele seja o primeiro de vários outros produtos esperados ao longo do processo de formação dos educadores indígenas e da sua atuação profissional nos CECIs. É nossa intenção que a partir do seu uso com as crianças, novas práticas de contar histórias se institucionalizem nessas unidades, alimentando os sonhos e a criatividade infantil.

Divisão de Orientação Técnica

Índice

Nhande Reko – Nossas Histórias	11
Nhandereko ara pyau ara yma regua – Nosso tempo	13
Ma'et'ua regua.....	15
Mba'e jaxy re pa ha'eve jajeporaka aguã?	18
Ara pyau	19
Mokoĩ nhande va'e.....	20
Opy rupi jaiko'a regua – Nossa religiosidade	21
Nhemongarai.....	24
Ka'a'i	26
Nhande nhamba'epoa re aỹ ma nhandeayvu ta, nhandereko re	27
Nhaneramoĩ kuery.....	32
Xondaro py.....	33
Peteĩ nhande va'e ojepota	34
Nhamonhendu mborai'i.....	35
Teko yma guare kyingue pe onhemombe'e va'e rã – Nossos costumes.....	37
Popo'ire ojepotava'e regua.....	39
Ka'i yxo okẽ gui oma'ẽ va'e	40
Ka'i ha'e kavaju.....	42
Peru Rima	43
Nhande'i va'e ikyrakue re oporandu va'e	44
Peru Rima regua.....	45
Ava va'e ome'ẽ mbo'y kunha'i pe	47
Ka'aguy re roo ague.....	48
Mbore ha'egui karumbe.....	49
Ka'i	53
Xivi ha'egui kaguare regua.....	56
Nnhade'i va'e ta'y ryrui va'e.....	61

Nhambo'e kyingue mba'e mo ojapo aguã – Nossas práticas	63
Nhaneramoï kuery.....	65
Avaxi regua	66
Yma ma.....	67
Mbyta	68
Mbeju	69
Avaxi ku'i.....	70
Nhande kuery nda'ijaoi.....	71
Petyngua	72
Ajaka.....	74
Namixã.....	75
Mba'emo kue.....	76
Tatu'i ta'y reta'i va'e	77
Arapoty	79
Tambeo	81
Nhuã regua – 1	82
Nhuã regua – 2	84
Jeporaka regua	85
Monde regua – 1	86
Monde regua – 2	87
Marã rami rojapo kuaxia para – Como foi produzido esse livro	88

Nhande Reko *Nossas Histórias*

Roguerovy'a vaipa reve, ore coordenador kuery CECIs krukutu, tenonde porã, tekoa pyau Jaragua Municipio São Paulo pygua kuery. Roguery roexauka kova'e kuaxia para CECI py nhombo'a kuery reve, roguereko ore rekoa py ore reko re inharandu va'e kuery. Ha'e va'e ma ore ramo) kuery ma ore reraa orembo'e ore kuery rekopy ma rogueraa aguã. Nhadekuery ma nhadekuery ete'i nhadekuai kova'e yvyre.

Roguerovy'a ore py'a pyijavi'igui Ministerio da Educação, ka'e Prefeitura Municipal de São Paulo, ha'e Secretaria Municipal de Educação, ha'e Coordenadorias de Educação da Capela do Socorro ha'e Pirituba pygua kuery, IDETI pygua kuery, ha'e equipe André Toral Kuery ha'e Luís Donisete Grupioni kuery, Coordenadoras Gerais do CECIs pygua kuery. Pavẽ ore pytyvõ va'e kuery.

É com muito orgulho que nós, Coordenadores Educacionais do CECIs Jaraguá, Krukutu e Tenonde Porã, do Município de São Paulo, vimos apresentar este material didático produzido e elaborado pelos educadores dos CECIs e tendo como protagonista os grandes conhecedores da nossa cultura milenar: são os nossos Xeramoï (pajés) e os mais velhos, que nos guiam para que possamos continuar valorizando e fortalecendo cada vez mais a nossa identidade de sermos os verdadeiros Guarani Mbya, Povo Originário desta Terra.

Agradecemos do fundo dos nossos corações primeiramente ao Ministério da Educação, a Prefeitura Municipal de São Paulo, a Secretaria Municipal de Educação, as Coordenadorias de Educação da Capela do Socorro e Pirituba, ao IDETI, a equipe de André Toral que deu início a este trabalho e ao Luís Donisete Grupioni que o finalizou, e as Coordenadoras Gerais do CECIs.

Cacique José Fernandes Soares

Coordenador Educacional – Ceci Jaraguá

Cacique Timóteo da Silva Vera Popigua

Coordenador Educacional – Ceci Tenondé Pora

Cacique Marcos Tupã

Coordenador Educacional – Ceci Krukutu

**Nhandereko
ara pyau ara
yma regua**

Nosso tempo

Ma'etua regua

Tereza Gabriel da Silva e Sueli da Silva
Tekoa Tenondé Porã

Mba'e jaxy re pa ha'eve jajeporaka aguã?

Pedro Delane e Claudio Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ara pyau

Claudio Fernando da Silva Branco e Roberto Veríssimo de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Mokoï nhande va'e

Antônio Vicente
Transcrição: Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Ma'etùà regua

Tereza Gabriel da Silva e Sueli da Silva
Tekoa Tenondé Porã

Ma'etÿa regua

Ara pyau ypy re ma mba'emo tyrã nhamoatyroã.

Ha'e vy ma teĩ nhiruĩ guive ha'eve ma nhanhotÿ aguã manji'õ ha'e jety. Jaikuaa pota'ã jaxy inhepytũ jave nhanhotÿ aguã. Avaxi voi ha'eve nhanhotÿ aguã, mboapy meme jaxy ara pyau opaa re re ma ha'eve nhanhotÿ aguã ijevykerã. "Janeiro" re voi ha'eve nhanhotÿ aguã avaxi, yma guare aipoe'ia rami ijevyrã. "Junho" re ma ha'eve avi nhanhotÿ aguã manduvi. Jety rogue ma nhanhotÿ "janeiro" re. Junho re ma ha'eve avi nhanhotÿ aguã takuare'ẽ guaxu, takuare'ẽ mirĩ. "Agosto" re ma nhanhotÿ kumanda. Kumanda voi ha'eve nhanhotÿ aguã mokoĩ gue, "julho" re ma nhanhotÿ rã hy'a para'i. Yma guare ma oma'etÿ raka'e yvyra omboakua va'ekue py.

Jety regua

Yma guare majety onhotÿ vy oeja raka'e yro'y overepa jave ho'apa rei ma jave ojo'õ aguã. Ha'e gui ojo'õ ma vy yro'y py oexy reta, reta oko'erã. Ha'e gui ovy ma vy guẽmiarirõ kuery oexy va'ekue omboja'õ. Ha'e gui jety ma joegua he'ÿ oiko: jety ju, jety-andai, jety karaũ ,mbyku ra'yĩ, jety xiĩ, jety ava, ha'e Jety pire pytã va'e.

Avaxi regua

Avaxi ma joegua e'ÿ avi oiko: avaxi ju, avaxi para'i, avaxi xiĩ, avaxi hovy, avaxi takua, avaxi pytã, avaxi hũ.

Manji'o regua

Manji'o ma mboapy regua oiko: manji'o ju, manji'o xiĩ, ha'e manji'o ipire ha'e javi xiĩmba va'e.

Kumanda regua

Kumanda ma oiko ipara'i va'e. Oiko avi kumanda mokoĩ jaxy va'e, ha'e kumanda xa'ĩ.

Manduvi regua

Manduvi ma oiko: manduvi mirĩ, manduvi ijyke xiĩ va'e guive.

Yma guare ma manduvi oaimbe raka 'e avaxi atã e'ỹ reve.

Ha'e vy omongu'i'i ho'u'i aguã.

Ha'e kuery ma ojoxo raka'e angu'a py, ha'e vy avaxi ha'e manduvi joupive ma voi omoĩ angu'apy ojoxo aguã.

Takua re'ẽ

Takua re'ẽ mirĩ ma ha'eve nhanhotỹ aguã avaxi ty rupi.

Opa mba'e ma ha'eve nhanhotỹ aguã jaxy nhepytũ re.

Jaxy'i nhepytũ e'ỹ re mba'emo nhanhotỹ rã oiko ae va'e ri hogue raxopa, Manji'o ndapo porãi, jety ndai'a porãi, avaxi hogue haxopa, ijyva'yĩmba. Ha'e kumanda voi nda'evei nhamoĩ porã aguã.

“Março” – Ara yma rapyta**“Agosto” - Ara pyau ijypya**

“Agosto” re ma ka'axa'ĩ oiko'rã, ha'e opa mba'e ha'eve nhanhotỹ aguã jaxy nhepytũ ypy'i jave.

Peteĩ mba'e rive ma jaxy nhepytũ e'ỹ teĩ ha'eve nhanhotỹ'i aguã: Manji'o'y'gue. Avakue'i ma ha'eve hy'a para'i onhotỹ aguã, ha'e manduvi guive. Heta avei onhotỹ va'e rã.

Mokoĩ gue nhanhotỹ va'e ma avaxi, kumanda. Ha'e rã jety rogue ma “janeiro” re. Manduvi ma setembro re ha'eve nhanhotỹ aguã, nhamoĩ porã'i aguã reve vy nhanhotỹ jevy aguã. Agosto gui ma kuaray ojevny ipukueva katy.

“Fevereiro”, “março” gui ma ijapu’á’ia aguã katy ju ojevvy. Ha’e vy ma pytū ipuku ju, ha’e vy ma ijypy yro’y aguã. “Agosto” gui ma kuaray haku-a ijypy.

Andai regua

Andai ma ha’eve nhanhoty aguã “agosto” ha’e “setembro” re ae avi. Andai ma ha’eve ijaky’i reve ja’u aguã mbaipy. Nharupyxã ku’i jave ma ha’eve jaexy, ha’e nhamomimoĩ aguã. Ha’eve avi nhamona vy ja’u aguã avaxi ku’i, ha’e hu’ixi re guive.

Xivi regua

Ha’e ramo petei guaimi’i va’e oĩ ngoo py. Nhemiarirõ kuery ikuai avi va’e ri ojaryi nomoirũi. Ha’e rami vy petei nhemiarirõ aipoe’i ojaryi pe: – Mombyry ete va’eri ndeae’i rei. Ha’eve’ rã ndeae’i rei e’y aguã. Roo ta romoirũ nderopy. Ha’e ramo ijaryi ndoipotai. Ha’e ramo nhemiarirõ aipoe’i:

– Nderekyjei nhea’ã ndeae’i rei aguã. Ore ma roguerokyje xivi gui. Ha’eramo guaimi’i aipoe’i:

– Peẽ xererokyje teĩ xee ma ndakyjei. Ha’e rami ijayvu rã hemiarirõ oexa’ã ma

– Xejaryi ta’vy ojepota ae – he’i opy’ã py ae ijayvu vy. Ha’e vy petei ma’etyã oĩ ngoo py ha’e ae’i. Peteĩ kõe re hemiarirõ oo ju oikuaa pota vy ojaryi re. Ha’e vy oexa hembu’u kãgue huguy rei va’e. Ha’e vy oo ju ngoo py nguu kuery pe omombe’u vy. – Xejaryi tu ojepota rima – he’i. Ha’e rã tuu kuery oporandu: – Mba’exa tu reikuaa? – he’i. Ha’e teĩ hembu’u kãgue tu huguy rei rima – he’i rã tuu opu’ã vy ojopy oguyrapa re. Ha’e vy oo oxy ro katy. Ovaẽ rã guaimi’i va’e oo ma ra’e.

Ha’e ramove ha’e ojevvy ju ngoo katy guyrapa ha’e hu’y ojopy aguã.

Ha’e gui ma ha’e hakykue meme rupi oo oiny vy ovaẽ petei vyvra ojero’a va’e py.

Ha’e vy oexa guaimi’i va’e vyvra ojero’a va’e ary itui vy. Omano merami oupy.

Haramive xivi voi ndoejavei ae ma avi. Ha’e ramo nhande’i va’e oipiraxa xivi ranhẽ ha’e gui ma guaimi’i va’e re ju hu’y omombo.

Ha’e rami teĩ nomano voi, okororõ oikovy tema ranhe.

Ha’e gui oipiraxapa ma vy ojape’ava ha’e tata omoendy porã oapypa aguã.

Mba'e jaxy re pa ha'eve jajeporaka aguã?

Pedro Delane e Claudio Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Mba'emo jajou aguã ma ha'eve mès de março re. Yro'ya re ma jajeporaka aguã opa mba'e xo'ó ka'aguy re: ta'ytetu, ipekue ratã va'e, xi'y tapi'i, akuxi, ha'e gui guyra inambu, araku, jaku, jayru, jeruxi. Ha'e va'e javi ma ha'eve julho peve. Ha'e gui ma ovãe "agosto" guyra'i ojerojya, onhemonha'i aguã guyra'i. Mba'emo ka'aguy rupigua ojerojy havei. Ha'e jave ma nda'evei jajeporaka aguã. Yma rupi nda'ipoi raka'e mba'emo ra'angaa kyringue ojavyky va'erã. Ha'e rami vy ojopy'i guyra ra'y'i kyringue rymba rã.

Ara pyau

Claudio Fernando da Silva Branco e Roberto Verissimo de Lima
Tekoa Tenondé Porã

“Setembro” gui ma ara pyau ijypy, Tupã kuery omboguejy overaa. Ijypy ma ara pyau jave yvyra rogue okuipa, ipoty va'erã ipoty'pa'i ju ma. Ha'e gui Tupã ojokuai guaraxy'ai.

Ha'e gui mboapy jaxya gui ijaju guavira hu'ĩ. Yma ikuai va'e kuery ndo'ui, ojapyxaka tupã ruete re. Ha'e ramo tupã kuery ojepovera vy ma ou vvytu. Ha'e va'e vvytu reve ma ou guyrã'i'i kuery. Ha'e va'e

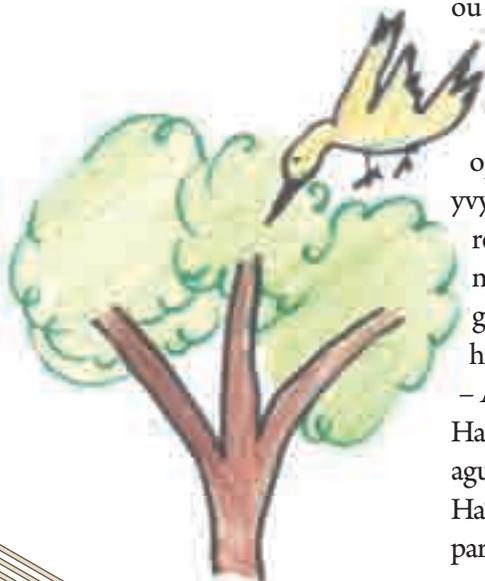
yvytu rupi ma ou piru-piru'i, xijovy mirĩ 'i, tuguai jetapa, xingaxu xĩ, tapẽ ha'e gui ogueru xivi. Ha'e vy ko vvy vai re oeja ovy nguu ete amba re. Ha'e gui guyrã'i'i

ojerojy'i ramo nhande kuery oupi'i, tupã kuery oipeju vvy vai. Ha'e gui ma ipyaupa ma, opa mba'e nhande kuery rembiaporã'i voi ipyaupa: takua, takua rembo ipyaupa ma. Ha'e gui yvyra ipoty jave ma ei'i ipyau, ijypy ma gua'y rembi'ura'i rive'i omoĩ. Ha'e rire nherumi mirĩ 'i, ha'e va'e ipoty jave ma nhaneramoĩ aipoe'i:

– Aỹ ma ha'eve ma yvyra regua re pepena aguã.

Ha'e va'e gui ma nhaneramoĩ kuery omombe'u ma ei'i nhamoxã aguã. Ei'i nhamoxã, avaxi para'i gui ma mbojape'i jajapo .

Ha'e va'e ei'i ma nhamoxã kyingue'i avakue'i hery'i nhaendu'i aguã, avaxi para'i gui ma ojapo mbojape'i kunhangue'i rery'i nhaendu'i aguã.

Mokoĩ nhande va'e

Antônio Vicente

Transcrição: Marisa da Silva

Tekoa Pyau

Yma maje oiko raka'e mokoĩ nhande'i va'e. Ha'e kuery oo ka'aguy re. Ha'e vyma ojuka xi'y ojou'ai typy vy. Ha'e gui maje ogueraa ma ngoo py vy maje ojapukai oirũ kuery pe. Ha'e vy maje ha'e kuery ndoui ranhe rire peteigue ju oo ka'aguy re. Ha'e vy maje ojuka ju raka'e. Ha'e vy maje ou ma raka'e. Ha'e vy maje ojexavai raka'e ha'e kuery.

**Opy rupi
jaiko'a regua**

Nossa religiosidade

Nhemongarai

Giselda Jera Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ka'a'i

Giselda Jera Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Nhande nhamba'epoa re aỹ ma nhandeayvu ta, nhandereko re

Pedro Karai Vicente
Transcrição: Giselda Jera Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Nhaneramoĩ kuery

Fabiana Yva Poty Pires de Lima
Tekoa Pyau

Xondaro py

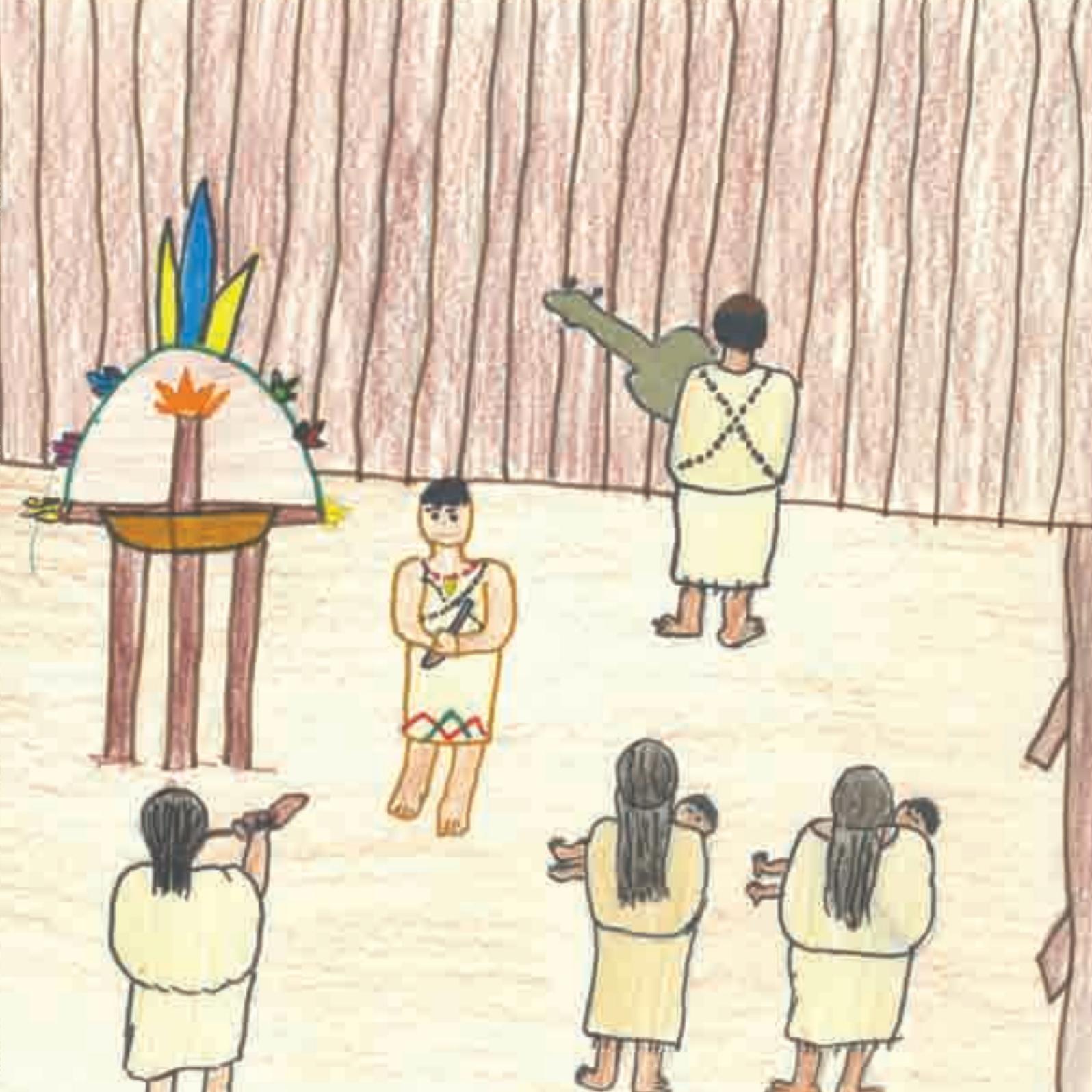
Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Peteĩ nhande va'e ojepota

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Nhamonhendu mborai'i

Laurindo Tupã Mirĩ Veríssimo
Tekoa Krukutu

Nhemongarai

Giselda Jera Pires de Lima

Tekoa Tenondé Porã

Yma ve rupi ma nhemongarai'i oĩ rã, aỹgua rami e'ỹ. Yma rupi ma amboaeve'i rami karamboae.

Yma rupi – Ykarai'i oĩ ta – he'i rã ja pavẽ ma ovy'a: kyinguexy, kuery, tuu kuery oiko katupa ma. Ha'e rami vy voĩ tekoa mboae guive ou gua'y kuery omboery aguã.

Ha'e ramia py ma, opy re oike va'e kuery ovy'a okuapy. Ojeroky, oporai, opita.

Ha'e gui Nhanderu arandu rupigua ayvu omonhendu pavẽ'i pe.

Tekoa pygua kuery ha'e javi katuĩ oike opy re: kynhangue, avakue, kunumingue, kyingue ha'e tujakue'i.

Nhemongarai ma oĩ tekoa py ma'etỹ nhavõ, kyingue ha'e javi'i hery'i aguã.

Guery ma Nhanderu etea gui ma voi ogueru gueryra'ĩ: Para Poty, Jera, Ara'i, Karai, Tukumbo, Vera, Yva, Jaxuka, Mimbi, Jeguaka, Tupã, Mirĩ, Rete, Takua ha'e Ara Mirĩ. Ha'e gui xamoĩ kuery kyrĩ va'e pe Oheryra'ĩ omombe'u vy ma ixy kuery pe ayvu omonhendu'i gua'y kuery oguereko kuaavei aguã, ombojae'o he'ỹ aguã. Ha'e rami vy ombotuja, omoguaiguĩ aguã.

Yma ve rupi avakue'i hery'i va'e oguereko hu'y amba'i re tuu ojapo va'ekue, ha'e kunhangue'i ixy ojapo mbojape'i ei reve gua omboery'i aguã. Ha'e gui ko'ẽ ju'i ovy ramove ho'u okuapy.

Nhemongarai ma opy re oĩ va'e, ha'e opy ma kunhangue nhe'ẽ ikuaia, nhanemombaraetea. Oĩ avi ha'e py mbaraka mirĩ, rave'i, takupu ha'e mbaraka.

Nhemongarai'i py ma nhande kuery iko'emba. Ka'aru'i ramo ve oikepa rire

ko'emba'i ramo oemba'i ju.

Xamoī, xaryi kuery kyringue'i omboery'i aguā ta'vy nhemongarai py anho e'ỹ avi, amongue ramo kyrī va'e ykarai'i py ndaeryi rire ma ha'eve amboae ara py hery aguā.

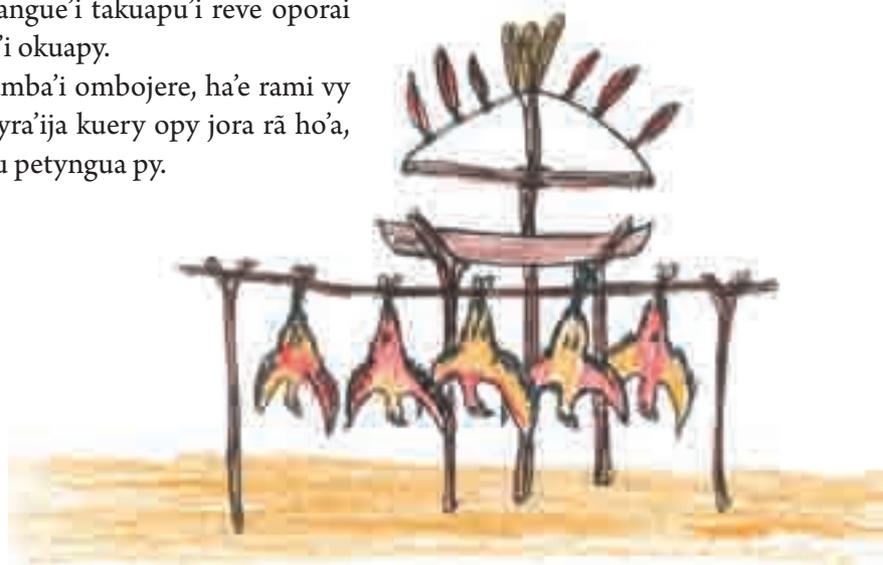
Amongue py oiko avi kyringue neī nhemongarai, neī ka'a'i py he'ỹ teī guamoī kuery pe onhemombe'u'i va'e. Xapy'a rei kyrī va'e ixxy kuery tery ramigua rupi rive oenoī ramo ha'e noenduxeī vy, ha'e kuery omombe'u ha'e nunga oī ramo ma xamoī, ha'e'ỹ vy rā ara mbyte re tuu kuery ogueroporai rire gueryrā'ī omombe'u.

Nhemongarai'i py ma onhekotevē "ei raity" tataendyrā'ī ha'e gui yary pire ryku. Ha'e va'e py ma xamoī omoakỹ mita'ī kuery apyte'i omboery'i ma vy. Nhemongarai ma oī ma'etỹ nhavō "janeiro" re kuerei.

Ykarai py vy'a ja'ea oī, oporai, ha'e gui ojeroky ko'ē reī peve.

Xamoī kuery mba'epu reve opu'ā rā ja kunhangue'i takuapu'i reve oporai okuapy, avakue ma mbaraka mirī reve ojerojy'i okuapy.

Oī avi kunhangue ha'e gui avakue opo reve amba'i ombojere, ha'e rami vy amongue ojerovia'i reve hete ojeroky rire yvyra'ija kuery opy jora rā ho'a, ha'e rami ramo kunhakarai kuery oipeju pa'i ju petyngua py.

Ka'a'i

Giselda Jera Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ka'a'i ma oĩ tekoa py, ara pyau re, ha'e va'e ma "agosto" re kuerei oĩ. Peteĩ ara re ma avakue ka'a'i rogue'i oupi'i gua'y'i kuery pe, gyyvy kuery pe, ha'e gui ojeupe. Ha'e rire amboae ara py ma kunhangue'i ka'a ku'ikue'i ogueraa xamoia py hy'akua ra'ykue'i py omboyru va'ekue: kunhangue ma ha'eve omoĩ 'i aguã oxy pe, omemby pe, okypy'y pe, guyke pe, ha'e gui ojeupe.

Ka'a'i py voi ma ha'eve kyingue'i omboery'i aguã.

Ka'a'i py kyingue hery'i va'erã ndaeta vaipai, mbaeta ykarai py hery'i ae okuapy rire.

Amongue mita'i ma xapy'a rei rã ixxy kuery omboery. Ha'e rire teĩ omboery uka ju, 1 ano he'ỹ re rire, ha'e ramingua pe ma xamoĩ kuery ijayvu – Kyri hete rire xapy'a re'i rã xembotavy'rã raka'e – he'i.

Ka'a'i py voi ma nhande kuery oporai, ojeroky ko'e rei.

Amongue ramo guaiguigüe'i ojapo uka kunhataingue pe kaguivy.

Ka'a'i avakue oupi va'ekue'i ae ju ma kunhangue'i ojoxo angu'a py, hy'akua'i pëgue'i py omboyru aguã.

Ka'a'i ma mokoĩ gue omoxã, agosto re, ha'e gui "março" re, ara yma oupitya re, yro'ya ijypy re.

Nhande nhamba'epoa re aỹ ma nhandeayvu ta, nhandereko re

Pedro Karai Vicente

Transcrição: Giselda Jera Pires de Lima

Tekoa Tenondé Porã

Takua'i gui ma opa mba'e jajapo.

Jajapo: varai, ajaka, yrupê, apa, jajapo mimby, nhambopara guyrapa ha'e gui jajapo avi kyingue kyarã. Xee ajapo kuaa, ajapo, avi pira nhambo'a aguã. Takua gui anho ha'e va'e ha'e javi oĩ jajapo aguã.

Ha'e gui jajapo avi hu'y nhambo'yxã aguã, takua gui ae avi guyrapa reve ojeporu va'erã, hu'y nhambo'yxã aguã (ha'e va'e ha'e javi oĩ) mimby jajapo aguã. Ha'e gui ma oĩ avi nhande kuery nhanhevanga ma manga. Ha'e va'e ma yma guive nhaneramoĩ kuery opy'i re ikuai vy oka rupi onhevanga, ovy'a okuapya. Ha'e gui ma ojeroky xondaro py, ka'aru raí ramo ojeroky. Xondaro py ijypy ma manga py onhevanga, ha'e gui ma oike opy re ojeroky aguã. Ha'e rami ma ikuai karamboae yma.

Yma ma ha'e ramigua ndaexavei va'e ri , ha'eve ju. Ha'e va'e ma nhandereko ae ma nhandevy pe Nhanderu oikuaa uka va'ekue, Nhanderu ome'ẽ va'ekue, Nhanderu Tenonde ogueroayvu va'ekue ae kova'e.

Aỹ ma nhandeayvu ta nhandereko re, xeayvu ta:

– Takua gui ma opa mba'e jajapo, ha'e va'e pavẽ peikuaa, jaikuaa.

Takua gui jajapo: – yrupê, varai jajapo avi yrupê ramigua, va'e ri apa ha'e, yvupê guaxu, jajapo mimby, jajapo hu'yxãrã takua gui anho'ĩ jajapo va'e, va'e ri aỹ ma ha'e

nunga voi mboapy'i ma ikuai ojapo kuaa va'e, kunumingue heta ikuai va'e ha'e nunga ndojapo kuaavei ma, nonhembo'ei, nanhanhembo'ei, romombe'u ramo voi ndoje roviai. Ha'e rami vy nhandekuai tema rive nhande te'i reko rupi jaiko'ra va'ekue voi nhanderexaraipa ta ma. Nhande kuery ete'i ha'e nunga rive'i jajapo jakuapy va'erague. Yma rupi ha'e rami ae. Ha'e gui jareko avi nhanhevangaa: – manga.

Manga ranhe'ra jaipete jakuapy, ha'e gui ma xondaro py ju jaje roky. Xondaro py jaje rokypa vy ma ka'aru ete ovy ramove jaike'ra opy re, ha'e vy ma xamo'i kuery ayvu omombe'u ra nhaendu aguã. Ha'e gui ma xamo'i kuery mba'epu reve opu'a ramo nhande jaje roky aguã nhembojaru py e'y toryai rupi e'y, nhanderu pe nhandepy'a nhamoi revê. Opy'i jaiko'ia ma nhande kuery jareko, Opy'i ha'e nunga pe xereta'ra kuery penhea'a nhandekorã va'ekue Amongue py ri jepe nhandereko va'ekue rupi nho nhandekuai agua. Nhande ma Nhanderu ra'y kuery ae ma nhandekuai. Nhanderu nhanemoingo ramo ae ma jaiko ko yvy re, yvy reko axy re, opa mba'e ma Nhanderu oikuaa e'y va'e nda'ipoi.

Heta va'e kuery tu Nhanderu oikuaa va'e meme ae ma, va'e ri ha'e kuery oguereko guekorã va'ekue rupi ae ma ikuai vy ma ha'e kuery heta avi oguereko mba'emo ojapo nhande rami, nhande minha, nhandekorã Nhanderu yvy onhono vyve ogueroayvu va'ekue rupi'i ae ma Amongue, Amongue'i xamo'i kuery ikuai'i teri va'e ri nhande, xee ma ndaroviai, namboje roviai. Ha'e rami vy rima nhandereko rupi aiko aguã haxy ma, xee, te'i ae ma, a'y gui penda'y kuery pe pemombe'u na mba'exa jaiko va'erã va'ekue pa nhande kuery nhandekuai, nhande ma heta va'e kuery reko rupi rei jaiko va'e ra va'ekue'y, nhandekorã jareko. Ha'e kuery rami ae avi, petei, te'i ava ma jareko nhandereko ra'i. Nhanderu ijayvuague rami.

A'y ma xee xeayvu ta. Mba'e pa avaxi gui jajapo va'e, kunhangue ojapo' ra. Ha'e rami vy rima ymagua kuery avaxi oguerekoxevai, onhotyxe vai, avaxi gui ma opa mba'e oiko ja'u va'erã, oiko avaxi – ku'i.

Kunhangue ojapo aguã ha'êve, manduvi ku'i, ojapo aguã ha'êve avi, ha'ê nunga ma ja'u xe vai, avaxi iporã, iporã vaipa.

Ja'u aguã mbeju ojapoa, ha'ê gui mbojape, hu'ixĩ, jopara jajapo aguã ha'êve avi inhapyĩgue kyri' i va'e, ha'êve avi mbaipy'i ja'u aguã, ha'êve avi avaxi gui, ha'êve avi kaguijy kunhangue ojapo aguã, opa mba'e rei'i avi ojapo va'e ri aỹ gui ma kunhangue ma voi neĩ omba'êxo avaxi omongu'ia rupi ikuai va'e mamove nda'ipoavei, xee ndaexai, neĩ apy, neĩ amboae tekoa rupi. São Paulo regua re ikuai va'e tekoa ma omba'êxo va'e kunhangue nda'ipoi, Parana re ikuai Amongue'i guaiguĩgue'i imba'êxo teri, ajapo teri opa mba'e rei'i avaxi gui ja'u va'erã. Xee ma ha'uxe vai va'e opa mba'e, ojapo, ojapoa ma guive rã ha'u rã, avaxi apĩgue he'e. E'ỹ'i va'e teĩ ombojya ma guive rã ha'u rã va'e ri apy ma xee yma nda'uvei, mba'e ta ha'yĩ nanhotỹi, ndarekoi, va'e ri jurua kuery gui avaxi apĩgue'i vy ma jopara Amongue'i py ha'u jepi, areve'i jave. Ha'ê ramigua rupi ma avaxi ma tembi'u Porã. Avaxi jareka vy ja tembi'u ae ma, va'e ri aỹ nhandekuai va'e ma avaxi guigua ndaja'u xei, ndaja'uxevei ma, Amongue py tujakue'i ijayvu ma vy ipo'ia rami "aroi pytãmba" va'e anho ma ja'uxe, xo'o voi ma, mimoĩ voi ma ndaja'uvei ma. Yma rupi ma mimoĩ xo'o voi ma mbaipy reve rive'i ho'u, aỹ ma anyĩ, omboxyryry ratã va'ekue rive ma ja'u kuaave. Ha'ê rami vy ma mimoĩ ndaja'uxevei ma. Xee ma xo'o ombojya'i ramo tema ha'u xero py, Amongue py ma mbixy ha'u, Amongue py ma mbaipy ha'u, avaxi ku'i areko jave-jave'i ta'vy, omboxyryry pyre anho'i nda'u vaipai. Ha'ê vy ma mba'eta Amongue peikuaaxe, penduxe, pexaxe guive va'e ri aỹ peve ndaperoviai'rã, xee ma kova'e xeayvu neĩ xeapu rive vy e'ỹ, xeayvuxe rei vy e'ỹ, ore kuery, xee ma voi, neĩ mbojape ma voi jurua kuery ojapo va'ekue aikuaa va'ekue'ỹ, neĩ café aikuaa va'ekue'ỹ, jurua kuery aipoe'ia rami ano 70, 1970 kyvögue gui ma xee aikuaa opa mba'e jurua oiporu va'e he'ia rami, jurua ho'u va'e. Ha'ê rami vy rima nda'evei, avaxi tu

tembi'u porã rima nhanemombaraete. xee aikuaa ramo avaxi ma ndajarekoxei rive. Ha'e nunga rupi nhanheaã na Amongue maetÿ jepe nhanhotÿ'i.

Avaxi ky rei minha aÿ pavê pe'uxe vai. Kyringue'i ikuai va'e, avaxi ky ri oexa vy ja ho'uxe vy, haxê okuapy. Ha'e ramia ja nhande tuu kuery neĩ nhanhotÿ aguã re, neĩ nanhanema'endu'ai, nanhandepy'ai, jaiko tema rive. Amongue py ixu kuery feira gui ogueru'i va'e ivaikue'i, nda'evei'i va'e ogueru va'e re kyringue'i haxê okuapy ho'uxe vy. Nhanhotÿ'i rã avaxi oiko apy kova'e tekoa Tenonde Porã py nhandekuai va'e ha'eve rei nhamaetÿ'i jakuapy aguã va'e ri, ate'ÿ gui ete ndajarekovei ma avaxi, neĩ kumanda'i ma nanhanhotÿi. Ha'e va'e re ma nda'evei pa rupi xeayvu romotare'ÿ vy e'ÿ, xejeupe guive vy xeayvu xee, ha'e rami ma oĩ.

Aÿ ma amombe'u ta mbaravija.

Mbaravija, mbaravija mba'e pa karai pe oĩ va'e.

– Ndekatu, xekatu, ndekatu, xekatu -he'i va'e mba'e pa ha'e va'e?

Javypa ju, kova'e ara ma dia 02 de junho, xee xeayvu ta xondaro reko re. Ha'e va'e ma jajapo rive vy e'ÿ jajapo ramo amombe'u ta mboapy'i.

Yma rupi ma ore kuery ka'aru rai ovy ramove ronhevanga manga py. Ha'e gui ka'aruve'i ramo ma ojeroky ju xondaro py, xondaro py rojeroky rã pytũ eÿ mbove'i ma ja roikepa ma opy re. Ha'e vy ma xamoĩ kuery oike aguã roarõ aguã ma, xamoĩ kuery oike vy ijayvu rã Nhanderu guigua tekoa re Nhanderu omo'arandua rupi ijayvu rã rojapxaka aguã. Ha'e rami aguã ma, ha'e rami aguã ae manga jaipete'rã, ha'e gui xondaro py jaje roky, ha'e gui jaike opy, ayvu re jajapyjaka aguã. Ha'e rami ma ore orekuai karamboae yma. Aÿ gui ma ha'e ramigua ndoikoi, ndajapovei, xamoĩ kuery oike vy mba'e pa omombe'u Nhanderu omo'arandua rupigua rupi pejapxaka, jajapxaka aguã ma opy'i nhandekuai va'e, nhambojarua rupi e'ÿ, xondaro ma opa mba'e py nhandereite ivevui aguã, opa mba'e gui jaiko kuaa vy e'ÿ teĩ jaa jepe'i aguã, opa mba'e gui, jajapo kuaa aguã jaje roky xondaro py nhandevvui

aguā, nhandereté ivevui aguā. Amongue py heta va'e kuery rami avi nhanderero'a rā guarā guive. Ha'e rami ae nhaneramoī kuery yma, jypy ikuai va'e voi Nhanderu gui oikuaa, rire xevy pe voi oikuaa uka ramo aikuaa aỹ voi xondaro py aje roky nho teri, ndajeroky kuaavei ma teī ae ma ajeroky teri, Amongue onhembó'exe va'e ha'ève rei nhandembo'e aguā, va'e ri opy'i re nhandekuai vy ha'e va'e jajapo, opy'i roka re ma jaje roky rā xondaro py, nhembojaru pye'y. Ha'e va'e ma Nhanderu ae oikuaa uka raka'e yma nhaneramoī kuery jypy ikuai va'e pe, xee rami e'ỹ Nhanderu re oje rovia'i rupi ikuai va'e va'e pe ae oikuaa uka va'ekue ae. Ha'e rami rire ma xee, xē aỹ teī xepy'a re areko, xondaro py oje roky kuaa va'e voi ma ndajaikuaavei ma rima, mamorvue tekoa rupi, Amongue, – mogue'i ma oje roky'i xapy'a py'a'i, toryai rupi rei guive. Ha'e rami ma oī, ha'e va'e py ma oī, ha'e va'e py ma oī petỹgua, petỹgua'i ma jaiporu xamoī kuery oiporu, oipuru rive vy e'ỹ, Nhanderu ome'ẽ va'ekue ae avi, ha'e va'e rupi Nhanderu xamoī kuery pe oikuaa uka aguā, imba'eaxy'i va'e, ha'e gui mba'emo oiko va'erā ha'e va'e rupi ae avi oikuaa uka aguā raka'e, va'e ri aỹ gui ma ha'e ramigua voi haxy ma xamoī kuery voi Amongue -mogue'i ma ikuai'i ha'e nunga jepe nanhamboetevei ma, nanhamboje roviavei ma, xee aikuaa nho va'e ri aỹ gui kue neī xeru eté re nanhanema'endu'avei ma, neī xamoī kuery ma nanhambojeroviavei ma, xee aikoxea rami rive'i ma aiko. Ha'e rami vy rima opa mba'e nhandejopy vai, ha'e rami ikuai'i vy ae nhaneramoī kuery oikuaa mba'emo'i oiko va'erā voi, Nhanderu kuery oikuaa uka ramo, ha'e kuery aipoe'ai rami nhandenhe'ẽ kuery pavẽ oikuaa uka ramo ae. Ha'e va'e ma heta va'e kuery oikuaaxé nhande ae gui rive pa jaikuaa, nhande ae gui rive pa jajou raka'e, ha'e nunga re guive oporandu teī anyī, ha'e rami ma oī. Ha'e nunga rupi xeryvy kuery, xeramymino kuery, xeretarā kuery, xee aipota va'e ma Amongue ka'aru ri jepe nhandembo'e jepi nho jakuapy ramo. Ha'e va'e ma nhanderekorā Nhanderu ome'ẽ va'ekue ae, omoī va'ekue jaiko e'ỹ, nhandemoĩngo e'y re ja ha'e oguerékopa ae ma nhandereko'ra'i va'ekue rupi ae ma xamoī kuery ikuai raka'e. Ha'evete ma.

Nhaneramoĩ kuery

Fabiana Yva Poty Pires de Lima
Tekoa Pyau

Yma ma nhaneramoĩ kuery opita'i opy re omombe'u Nhanderu pe jaiko'i aguã, nhanemba'eaxy'e'y aguã, yma nhaneramoĩ ijayvu raka'e guetãra kuery pe, ikuai porã'i aguã, ikuai aguã, opyi're oike riae aguã, opita aguã, onhemombe'u aguã Nhanderu pe ko' e rã ovy porã'i aguã.

Xondaro py

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

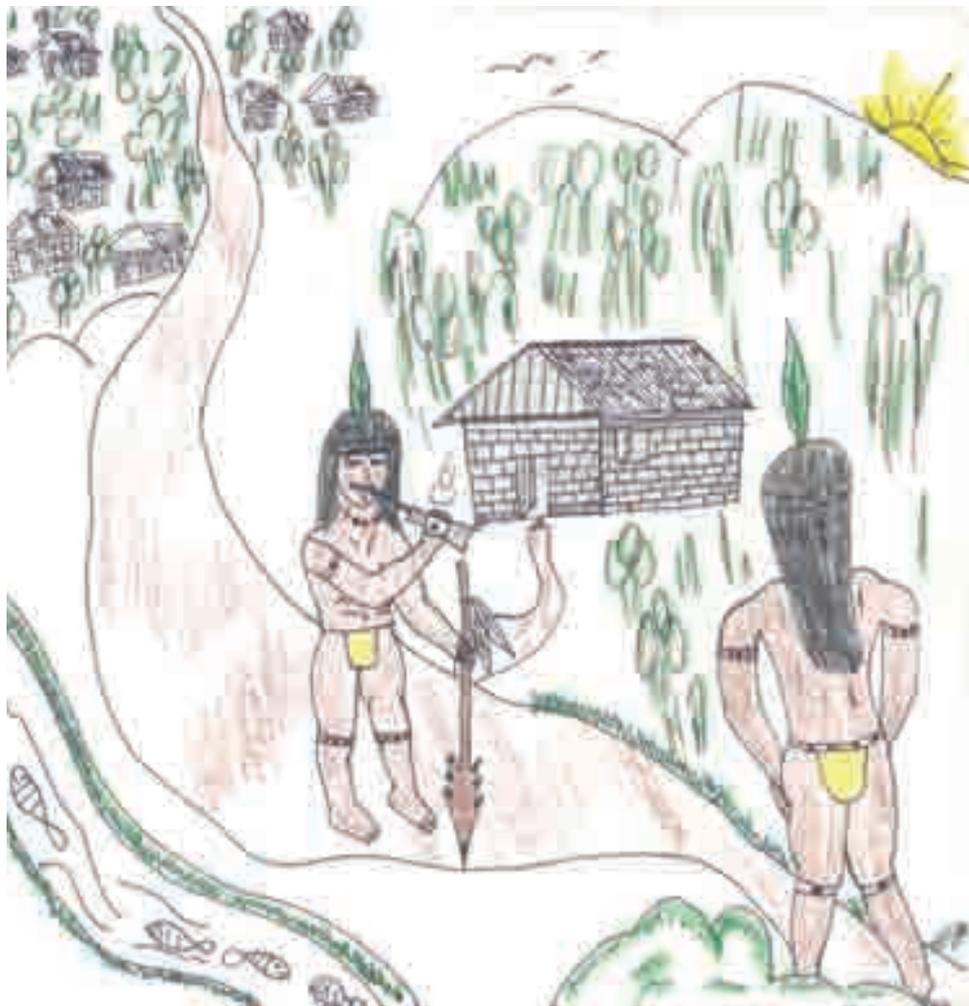
Yma gua kuery maje xondaro py onhembo'e raka'e opa mba'e py nhombo'e aguã. Kyringue'i ombo'e omba'epo'i aguã. Ombo'e monde'i, mondepi ojapo aguã . Ha'e gui ombo'e avi omba'epo aguã oo ha'e nunga ojapo aguã avi ha'e oma'etỹ aguã. Ha'e gui ma ha'e kuery jevy tujapa ma vy ha'e kuery jevy gua'y kue'iry ombo'e aguã.

Peteĩ nhande va'e ojepota

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Yma ramo oiko raka'e peteĩ nhande'i va'e maje uguata are tema oiko, tekoa ha'e javi rupi uguata oikovy. Ha'e rire oo ju ma peteĩ tekoa re uguata, peteĩ ara pukure. Ka'aru ma ramo je peteĩ oo'i py ovaẽ. Ha'e py maje oi peteĩ tujai va'e. Ha'evy maje tujai va'e aipoe'i: – Eike o ranhe apy. Kova'e tape re nda'evei jaguata aguã. Ha'e ramo ha'e py oke. Ha'e gui ko'ẽgue ma oo ju uguata ovy. Ka'aru ramo ovaẽ peteĩ oo'i py. Ha'e py oke jevy. Ko'ẽgue ma oo ju ma. Uguata ovy ae maje. Ovaẽ ju peteĩ oo'i py. Ha'e py oke ju. Ko'ẽgue oo ju ta ma, hae ramo maje peteĩ tujai va'e, hai poe'i – Aa ta'vy

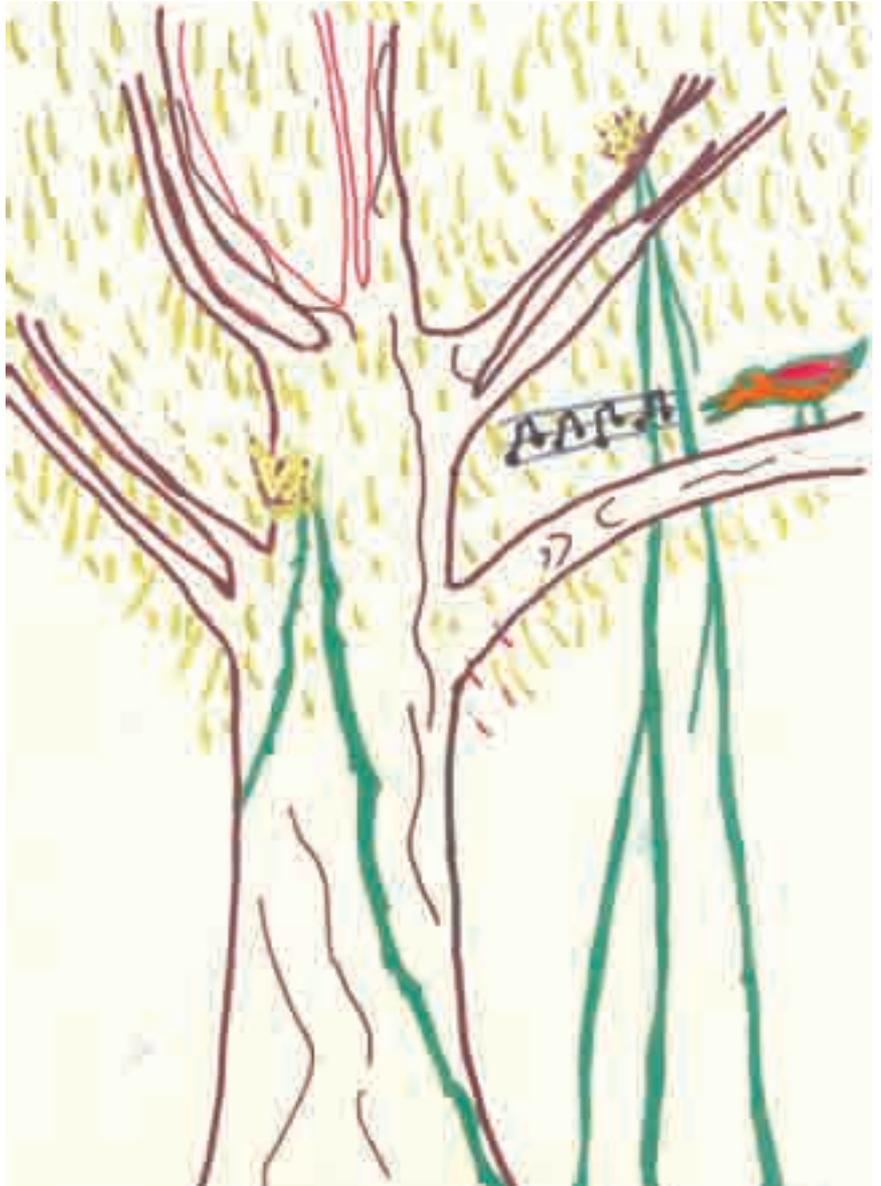

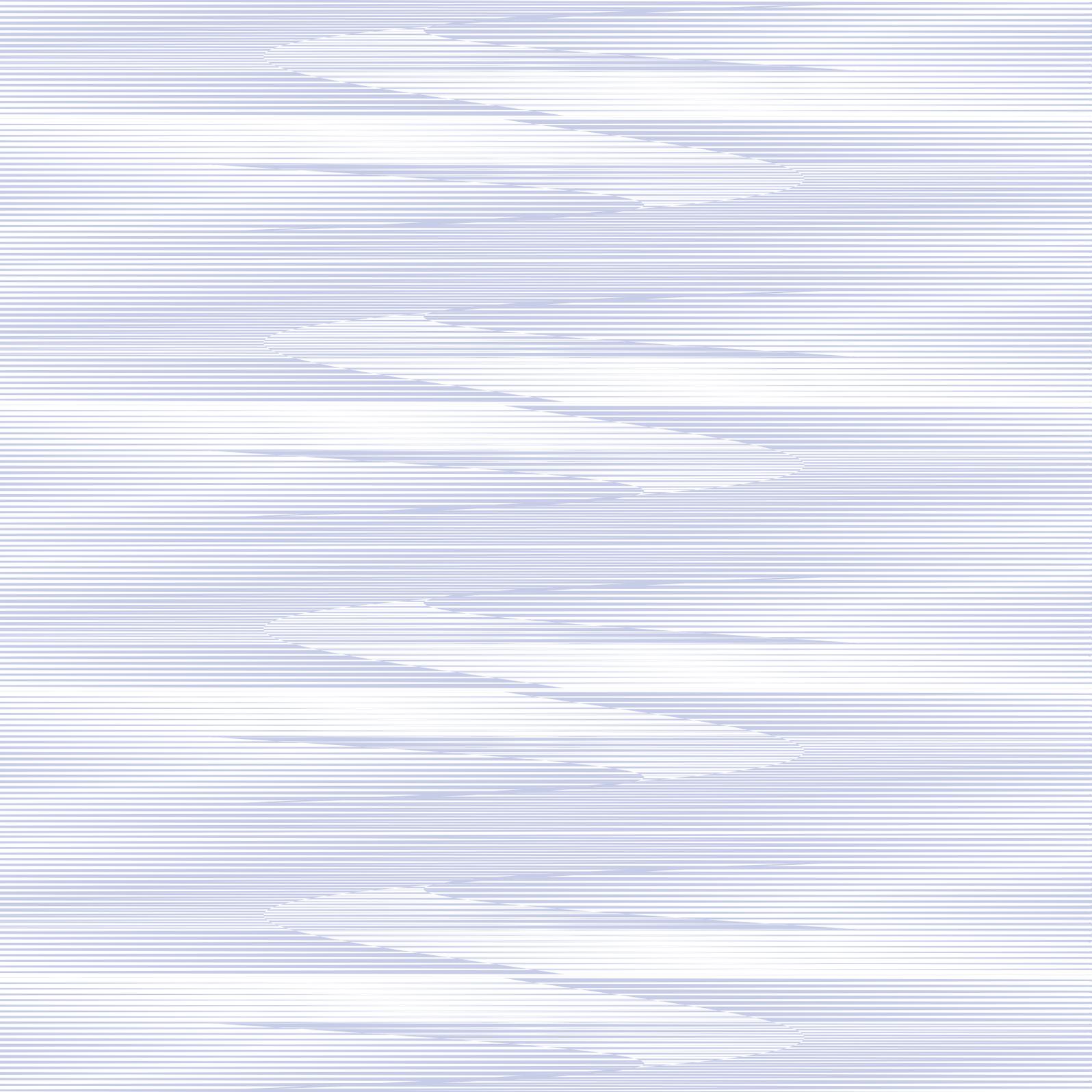
ndereve. – Ha'e gui ma uguata ma oje'oi. Ka'aru ma ramo ka'aguy re oke. Ha'e gui ko'ẽgue uguatave ju oje'oi. Ha'e gui peteĩ ka'aru re oke jevy. – Apyma jakyjehe'i – Ou ma hakykue joguero'a. Ha'e rire ngovaigua ojuka ae voi. Ikane' õvaipa va'eri ae ma ndoiko vai.

Nhamonhendu mborai'i

Laurindo Tupã Miri Veríssimo
Tekoa Krukutu

Jaje'oi joupive'i japorai nhanderu rembiexa meme'i.
Javy'a nhanderu ete nhanderayvu, nhandexy ete nhanderayvu.
Kuaray nhanderu ete ojapo, nhanderayvu vy ojapo va'ekue ko'ë javy aguã. Omoexakã jaiko aguã, mamõ nhanderu ete oi yva re 'o'amba re, nhanderucte ra'y Tupã.

**Teko yma guare
kyringue pe
onhemombe'e
va'e rã**

Nossos costumes

Popo'ire ojepotava'e regua

Fatima Gabriel Soares
Tekoa Pyau

Ka'i yxo okē gui oma'ē va'e

Rosa Gonçalves
Transcrição: Luiz Carlos Karai Rodrigues
Tekoa Krukutu

Ka'i ha'e kavaju

Laurindo Tupã Miri Veríssimo
Tekoa Krukutu

Peru Rima

Joana Lima
Transcrição: Ronaldo Lima
Tekoa Pyau

**Nhande'i va'e ikyrakue re oporandu
va'e**

Laurindo Tupã Miri Veríssimo
Tekoa Krukutu

Peru Rima regua

Adriano Veríssimo Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ava va'e ome'ē mbo'y kunha'i pe

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Ka'aguy re roo ague

Pedro Delane
Tekoa Tenondé Porã

Mbore ha'egui karumbe

Giselda Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ka'i

Antônio Vicente

Transcrição: Giselda Pires de Lima
Tekoa Pyau

Xivi ha'egui kaguare regua

Antônio Vicente
Transcrição: Giselda Pires de Lima
Tekoa Pyau

Nnhade'i va'e ta'y ryrui va'e

Tereza Jaxuka Rete Gonçalves
Tekoa Krukutu

Popo'ire ojepotava'e regua

Fatima Gabriel Soares
Tekoa Pyau

Yma maje oiko raka'e popo'i re
ojepota vae. Ha'e rire yvoty ty py oo
riae. Ha'e vy oeja kunha va'e ipora.
Ha'e vy kunha va'e oiko yvoty ty py
ovaẽ vy hery re oporandu. Ha'e ramo
ava va'e omonbe'u guery poty he'i.
Ha'e vy aipoe'i: – Reraa ta pa peva'e
yvoty'i?
– Ha'e vy ogueraa yvoty mboapy pytu
re. Ha'e vy ava va'e ípy'a vai vy omano.
Ha'e vy ha'e voi ojeapo popo.

Ka'i yxo okē gui oma'ẽ va'e

Rosa Gonçalves

Transcrição: Luiz Carlos Karai Rodrigues

Tekoa Krukutu

Ka'i yxo opy'ire okya py oĩ va'e, ka'aru rai jave guajype ijayvu eexy jety he'i.
Ha'evy onhenno o kya py, opore inhakā gyta upy.

Ha'evy kuaray oikea katy oma'ẽ vy oexa, peteĩ tape hi'yvi puku va'e.
Tape rupi je peteĩ ava va'e ou oiny ramo oexa vy, ojapyxaka ranhe ha'e
gui maẽ oxarura.

Ha'eramo nda'ijayvui rā oexa'ã vai, ha'evy ojopy guapa hu'y reve.
Ha'evy ve opoi hu'y onhyvō ka'i yxo, ha'e ramo ve'i huguy hayvi hovy
rei va'e.

Onhyvō mavy o'nha ovy oo okupe rovai re, ho'a nhendu aguekaty.
Ha'e gui yvyra'ija porami ijayvu, vy aipo he'i ko'ẽ rā aje'i ve reve ama'ẽ
'rā ho'a nhendu hague katy.

Ha'e rire ko'ẽngue oma'ẽ rā ka'i yxo tuvixa va'e rive ma utui okapy.
Ha'erā hu'y oime ka'i yxo py'are, ha'e vy omboi heruvy hu'y. Yvyra'ija
je mokoĩ ka'aru re ojapyxaka opy'i re.

Ha'e ma porami ijayvu mba'e nda'u oiko xevy pe he'!

Ha'e gui ma onhangareko ju guajyre.

Ha'e ramo tuu oporai oikovy opy'ire, ha'e vy ha'i aipo he'i mba'e nda'u
oikuaa oikovy guaxygui he'i oexa'ã vy.

Taexa marā rami nda'u xerajy kova'e kuegui oiko ra'e.

Ha'e rire oo ju mara'e oiko vy manji'o ty katy.

Ha'ramo tuu aipoe'i ema'e tekoa katy he'i. vy.
Ko'e mba'i ramove je tajy oo ju ngu hapu, ojevy ma vy oexa pota ho'amy.
Ha'egui jai rupi ipiru nhendu jokueravy.
Ha'e gui je opo oxyre okambuxevy, ha'e ra'ixy oupi heravy oke agua.
Ha'e gui yy haku oguera avy ova'e oi atypy.
Ha'e gui opy'i rokere ombota mbota nhendu jogueravy. Ha'e gui je ikvyv
kuery ojukupaa ramo iporiau.

Ka'i ha'e kavaju

Laurindo Tupā Miri Verissimo

Tekoa Krukutu

Petei kavaju je oo tape rupi vy onheno omano va'erami itui ka'ikuery raperupi.

Ha'egui ka'i kuery ovaembavy kavaju oexa taperupi ituiramo oexa pota ijuru, hexa, guive, ha'evy aipo he'i omanorima upy ra'e.

Pejou xypo nhamoxā aguā ipyre ipore guive, mba'eta nhande rape ojoko rei upy nda'e vei jaxa aguā he'i.

nda'evei'rā koropi jaaxa aguā, itui rievu ine'rā he'i.

Porami ka'i kuery ijayvuramo kavaju ojojai rai rai'i upy.

Ha'egui ka'i kuery onhea'ā tei nda'ipo'akai oguerova aguā. Ha'evy kavaju omboxiu ha'eramo ka'i kuery penhea'ā ike peipe'a vyvoi nhande rape gui.

Kavaju opu'ā rā move ka'ikuery onhemondyi pa vy onha mba ka'aguyre.

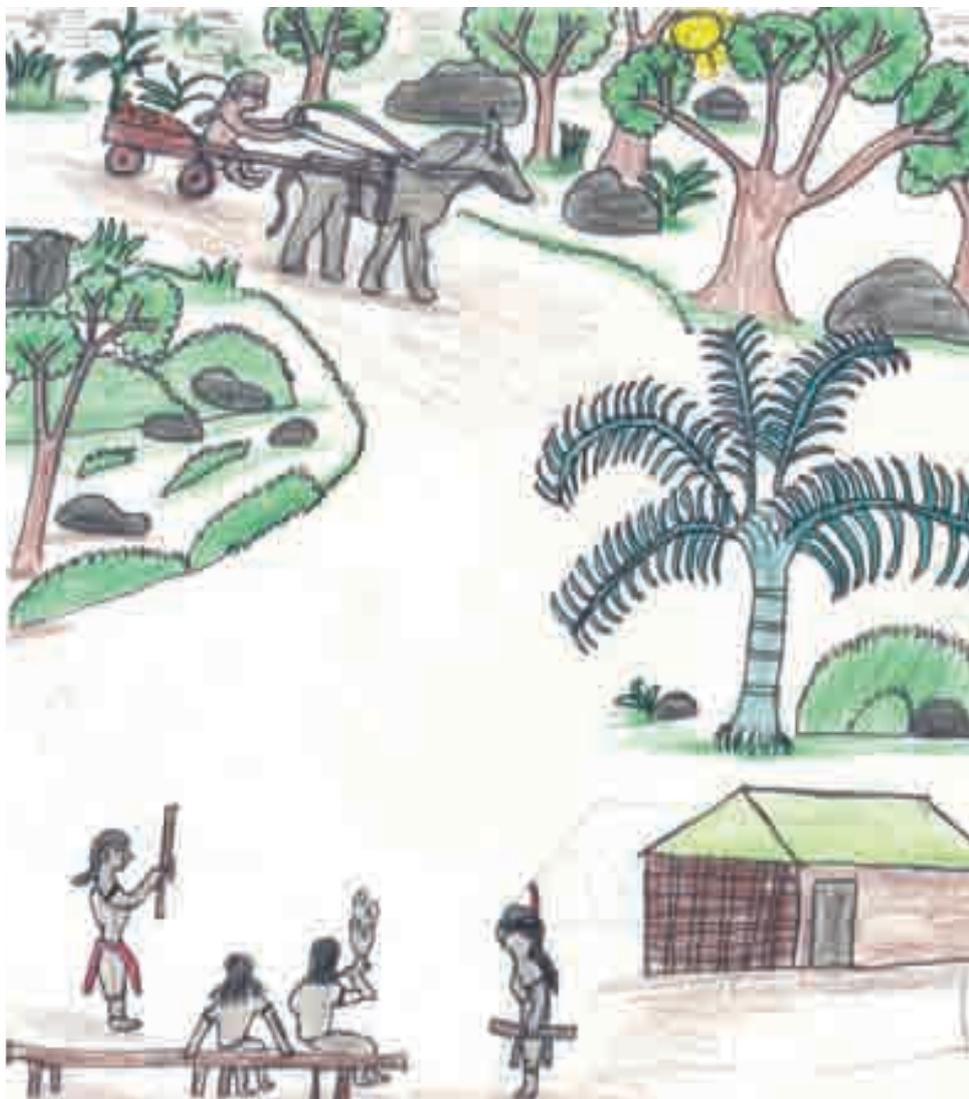
Peru Rima

Joana Lima

Transcrição: Ronaldo Lima

Tekoa Pyau

Peru jokorepa tema, ijapu raxavy. Ha'e rami ramo ma apixa kuery ndoay vivei. Ha'e vy ma oãrõ okuapy oka py oaxa ramo ojopy aguã. Ha'e va'e oikuaa ju vy ma karoxa' kavaju reve ogueru. Karoxa py yvyju omonyẽ. Ha'e vy ma avaxi onhoty, manjio'i, jety'i, kumanda'i avei. Ha'e gui oma'e vy oarõ okuapy ma oguata ta ma ovy ndovyui' va'e kuery ojopy ta ma okuapy. Ha'e rami ramo ma ae aipoe'i:
– Pepena eme xere. Xeae'i vy rire ae ma aĩ. Ha'e vy ma ndoay va'e kuery okore jevy ma ndojopyi ha'e ndojukai.

Nhande'i va'e ikyrakue re oporandu va'e

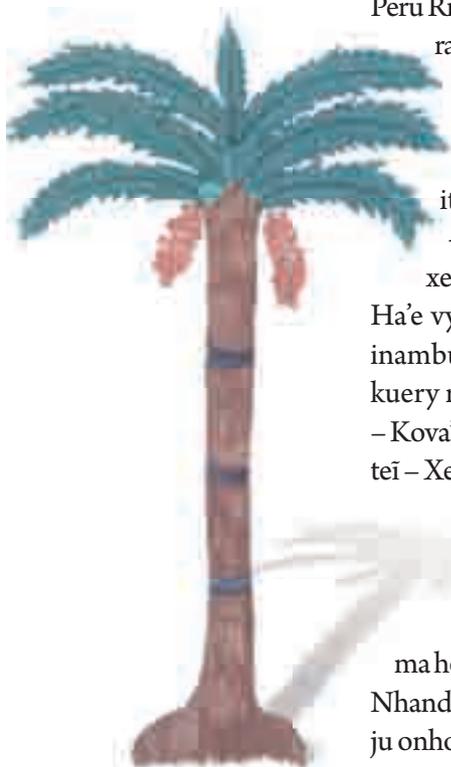
Laurindo Tupã Miri Veríssimo
Tekoa Krukutu

Teĩ ava ovaẽ ngoopy oporandu
ikyrakue oupi va'ekuere? Ha'eramo
teĩ ombovai vy xivi ma ogueraa he'i.
Avy xivi ra'e? oo jaire he'i.
Marãkaty avy ogueraa he'i?
Avy jai he'i? tata oapy, ha'vy tata yy
ombogue, ha'vy yy toro oy'u, ha'vy
toro oo trigo moayĩ kuevy vy, trigo
rayĩgue uru kunha omoko, avy uru
kunha oo ombo'a vy guaitypy ha'vy
uru rupi'a pa'i , omobo'apypa, ha'vy
pa'i oo oporaivy nhanderupe.

Peru Rima regua

Adriano Veríssimo Lima
Tekoa Tenondé Porã

Peru Rima maje Nhanderu ombou raka'é yvy py oiko teri'rãgue ojavyra raxa. Ha'é ramo Nhanderu ha'é ju ogueraa ho'amba re. Jypy rã maje ha'é rami, nhandeypy kuery imba'évyky rei, kunhangue ojavyky, okorepa. Ha'é maje jurua ypy kuery re ju imba'évyky rei oikovy. Ha'é gui ma mba'emo ypy re ju ova.

Ha'é vy oo kavara ypy ha'é guaxu ypy ouga okuapy. Apy ju ovaé ramo ita omombo okuapy. Ha'é vy maje aipoe'i:

– Xee ma pendegui amombo mombyryve' rã – he'i. Va'eri xee ta'vy xero py ita oĩ va'é aa ta ranhe aru vy – he'i.

Ha'é vy maje inambu pytã ojopy: – Xee aru ma – he'i vy maje omombo rã inambu oveve vy mombyry oo oiny. Ha'é rami py je oo oiny vy maje tupi kuery ruvixa kuery apy ju ovãe. Ndojekorei ae maje oiny vy maje aipoe'i:

– Kova'é yvy re nderepytavei ma'rã – he'i. Rejevavyra raxa ma: – Anyi – he'i ra'aga teĩ – Xee he'y rima – he'i teĩ ae ma ta'y kuery omonha. Ha'é gui ma Nhanderu ae ma oguereko yvy jave re omboguata herekovy, teĩ oo py ovãe ramo maje mbojape'i ho'u okuapy, ramo maje aipoe'i:

– Kova'é re ma napenai'rã, nami'i ha'é va'é rã ko teko axy'i oupi'i. Ha'é jave "Nhanderu" ae gui "Anha" yvy rupi teri ikuai. Ha'é vy ma ho'angapa heravy, Ramo Peru Rima ovaé Nhanderu py. Ha'é gui Anha py, Nhanderu'i ma avaxi onhoty ka'aru'i ovy ramove ha'yimba'i ma ramo Peru Rima ju onhoty ramo mboapy jaxya py mãe ha'yĩ. Ha'é gui ma Nhanderu pira'i ho'uxe

vy ma guay'i ogueraa yakā rembe re vy ipy'i ojoi ramo pira'i omanomba'i.
Ramo Anha oexa vy ha'e ju oo, ra'aga vy ma ha'e vea rami he'ỹ ju ojapo, vy ma
Nhanderu ra'y ogueraa vy ma ita re vy omboa'y, ramo Nhanderu'i gua'y re ipy'a vai
vy Anha rajy gui ju ojapo erapu'a, ramo Anha guajy oeka vy yy rembe re ojou.

– Eju-he'i teĩ je ndoui.

Ha'e ramo maje Anha yy py opo ndojoui. Ha'e rami tema oiko. Ka'aru ete'i
ovy jave ma ikane'õ. Yy rembe re onheno vy ma oexa. – Xerajy'i upe py ri ty'y
rei- he'i vy ojeupi vyvra re vy oity ramove ha'ypa.

Nhanderu maje ojapo opa mba'e ho'anga pa porã'i va'ekue, Anha ha'e gui Peru
Rima ae maje ha'e vea rami he'ỹm ba ojapo. Ei ojo'o ramo pave'ĩ pe oĩ aguã va'ekue,
opena rei raxa ramo Nhanderu'i oo o'amba ramo je ha'e kuery ave'i oo avi. Anha
je oo ho'amba re, Peru je oo Nhanderu amba re. Ovaẽ ramo Nhanderu aipoe'i: –
Ndee ma rejjavypa raxa. Nda'evei reike aguã – he'i: Tereo anhaa py – he'i, ramo je
Peru aipoe'i: Aa teĩ ma ndaxyi'rae ma, aju ju'ra ae ma. Ha'e vy maje anhete oo. Ovaẽ
rai vy, maje toro rakuakue omoxã jovai re. Ha'e vy maje oo oiny: Anha kuery maje
oarõmba ma okuapy, rire tu anhetẽ ovaẽ rai'i vyve ombojere toro rakuakue. Ha'e vy
tu onhendu ma porã'i je, ramove je ha'e ojevy vy je Nhanderu'i pe aipoe'i: -Ne'exa
vy ndaxe'uxeĩ nda'ei pa ha'e teĩ apy ma nda'evei repyta aguã – he'i je Nhanderu
ramo je ndoiko kuavei re'i, oikexe tema oiko vy, maje opo py mbaemo'i ogeru
va'ekue omombo imondavy, vy maje aipoe'i Peru: -Eipea ruxa'ĩ rijepe- Popy aru
va'ekue aity – he'i ramo je Nhanderu oikuaa rei. Ha'e va'e ri oipea'i ruxa'ĩ ramo
je oguy py opo ovy, ramo je Nhanderu aipoe'i: – Aikuaa ha'e va'e ri aipe'a – he'i.
Rombogupyxe vy ha'e romonhẽgue – he'i. Ha'e vy je trigo ra'ỹgue'i omẽẽ oipapa
aguã. – Kova'e reipapa he'ỹa jare re ma ndereguejy jevyi'ra vyvra re – he'i.

Vy maje aỹ reve oĩ Peru Rima nguu ete amba re. Amongue py maje oipapa
rai'i jave maje apyaxu ou vy maje omboje'apa iu Nhanderu ha'e je ha'e pavẽ
ojapo, ndoipotavei ou ju vyvra re vy.

Ava va'e ome'e mbo'y kunha'i pe

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Yma maje ojapo raka'e mbo'y ha'e vy' maje pindo ryvi gue py omoxa raka'e, ojapopa ma mbo'y. Ha'e vy ma ogueraa mbo'y. Ogueraa ma vy kunha va'e xy pe ome'e. Ha'e ramo ma kunha va'e xy oikuaa ma. Ha'e vy ma omemby jyryvi re omoi ma mbo'y. Ha'e ramo kunha va'e ovy'a vaipa. Ha'e ramo ma avakue pavē rei ma oikuaapa ma. Ha'e vy ma nombojaru reivei ma kunha va'e re oma'e ra imbo'y oi ramo.

Ka'aguy re roo ague

Pedro Delane
Tekoa Tenondé Porã

Peteĩgüe ma roo ka'aguy re xee, Karai Tupã, ha'e Karai Mirĩ roo jeju re rojaya aguã mba'emo rojogua aguã. Ka'aru he'ỹ roo tekoa gui, pytu'ĩ jave rovaẽ ka'aguy re. Ore rovaẽ vy rojapo oreruparã tata. Romoendy rojape'e aguã, ha'e gui mba'emo rombojy rokaru aguã. Rokarupa ma vy ronhenno roke aguã. Ha'e gui romombe'u mbaravija. Ha'e gui romombe'upa rire ma rokepa jave oja py opovyvy va'e aendu vy apu'ã aexa aguã. Ha'e vy amoendy tata aexa porãxe vy mba'e paa. Ha'e vy ma aexa guaki'i okaru rã oja py. Ha'e ramo hu'y py ajapi vy ajuka. Ha'e gui tata amoendy porã aape aguã, ko'engue roexy aguã. Ha'e gui roo jeju rojaya aguã katy. Rojuvy ma roexa ka'i guaxu. Ha'e ramo Karai aipoe'i: – Tajuka karaja jaraa aguã nhandero py. Ha'e vy ojopy hu'y ha'e guyrapa vy omombo karaja re vy ojuka. Ha'e vy Karai ovy'a vaipa karaja ojuka vy.

Mbore ha'egui karumbe

Giselda Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Peteĩgue maje, oiko raka'e peteĩ mbore kunha ha'e gui peteĩ karumbe ava. Ha'e kuery manje kyrĩmba'i okuapy jave ixy kuery omanomba. Ha'e ramia py jojou ka'aguy re vy, joguereko joupive'i, tuvixapa peve. Ha'e vy manje ha'e kuery jovai gui nhomboery. Mbore maje karumbe pe aipoe'i:

– Xee ma romboery “Japu’a” – he'i.

Ha'e rã je Japu'a ovy'a vy ha'e ju oirũ pe aipoe'i:

– Ndee ma ndereryrã “Tumbija” – he'i.

Ha'e kuery mokoĩ maje joupive'i tema ikuai, joupive okaru, ojau, oke, oguata ha'e gui jovai gui nhomongaru. Tumbija maje ojou yvyra'a, jai rogue ha'e nunga'i, Japu'a ho'u aguã. Japu'a maje kyrĩ'i va'e vy ndojouive mba'emo rei, Amongue py yvyra'a yvy rupi ho'a va'ekue-ekue rive'i maje ogueraa oirũ Tumbija pe.

Ha'e rami ikuai'i ramo je amboae ae mba'emo ra'y-ra'y kuery onhemongeta okuapy:

– Marã rami tu ha'eve peteĩ mbore ha'e peteĩ karumbe joupive ikuai agua? – he'i je okuapy joupe-upe.

Ha'e rami vy manje teĩ ka'aru'i jave manje peteĩ gua'a oo gua'y kue'iry reve Tumbija ha'e gui Japu'a ro py, oipou vy. Ha'e ramia py maje gua'a oporandupa rei ma oiny:

– Xee tu aikuaaxe rima, marã rami tu ha'eve ha'vy guĩ rami peiko aguã? – he'i.

– Ore tu orekyrĩ'i reve rima orexy kuery omanomba'i karamboae. Ha'e ramia py ma, tape rupi xeporiau rei reve aguata avy ka'aguy rupi, xekupe re jatevu

ho'apa, ha'e rami vy ma yakā rembe re avaē ajau aguā. Ha'e jave ma aexa Japu'a, yakā yvy'iry ojae'o oiny, iporiau vaipa avi oiny. Ha'e vy ma aporandu:

– Mba'e re tu rejae'o reiny?

– Xexy ma omano, ha'e ramo ndaiko kuaavei ma ainy, xea'e'i apy ai vy, akaruxe ma guive ainy – he'i.

– Ha'era mi xee voi ma xexy omano ma avi, ha'e ramo avi ae xee voi xea'e'i aguata aikovy.

Ha'e rā je gua'a ha'e nunga oendu vy onhemboaxy vaipa. Ha'e vy maje ijayvu Tumbija ha'e gui Japu'a pe:

– Ha'evete katu guī rami pendekuai porā'i, Amongue py amboae kuery ndoikuaai vy ijayvu opa marā rive teī – he'i. Ka'aguy re maje heta mba'emo ra'y-rā'y; guyra'i maje ikuai guyra'i reve ae, ka'i, xivi, mboi, tayrē, xi'y ha'e nunga. Tumbija ha'e gui Japu'a rive maje joegua e'y joupive joguereko.

Peteī ka'aru re maje Japu'a aipoe'i:

– Tumbija, xee ma xeretarā kuery reve e'y ae aiko, va'eri avy'a ta'vy, guī rami xeirū'i reiko rā, jovai gui nhanhomongaru, joa py jake. Ha'e ramia gui ma xee ndaipotai ndee xereja. – Ha'e rā je Tumbija aipoe'i:

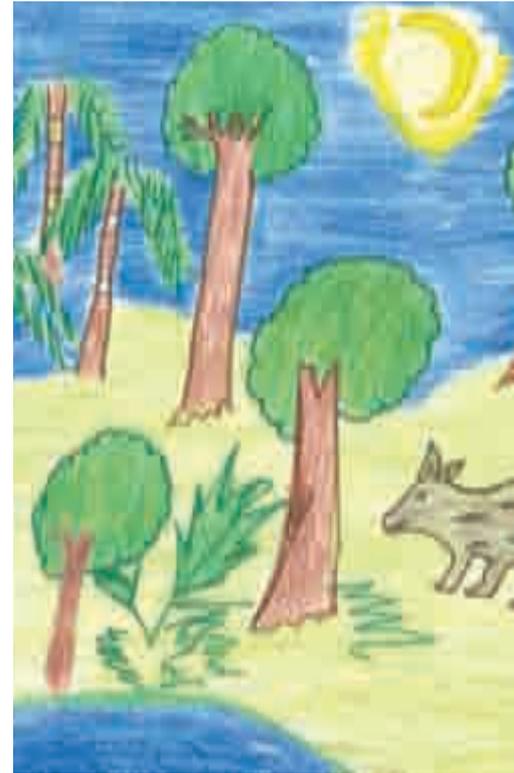
– Xee voi ha'e rami ae avi, avy'a jaiko rā. Ha'e ramia gui ma xee amano'i vy tema ndegui apoi rā, – he'i Tumbija, oirū Japu'a pe.

Peteīgue maje ha'e kuery mokoī oo yakā my ojau aguā. Ha'e ramia py maje oexa heta karumbe yy py ho'yta okuapy rā. Ha'e vy ha'e kuerya py oo aguā. Ha'e rā je Tumbija hexe omaē vy ijayvu oo aguā gueta rā kuery oipopy aguā. Ha'e ramo je Japu'a oo ma oiny, karumbe rivy mbegue'i je oo oiny, hare'i ma rire je ovaē. Ha'evy maje aipoe'i:

– Javya rei ju? – he'i.

Ha'e rā je nombovai, hare ma rire je peteī karumbe tujave va'e ojojai rei vy aipoe'i:

– Aipo ma rako, karumbe va'e ri tapi'i re omenda va'e ovaē ma, – he'i rā je

pavē opuka vy ho'a-ho'a okuapy.

Ha'e rire je Japu'a ojae'o reve ju ojevvy oirūa katy. Ha'e vy maje Tumbija pe ojae'o reve aipoe'i:

– Xeregua kuery tu ndaxerayvui, ha'e vy tu axarura rā xejojai rei rive rima nhande nhamenda'i va'e rami rive ju ijayvu okuapy – he'i. Ha'e rā je Tumbija ijayvu:

– Tove katu, eju tema jajau, epena eme ha'e kuery re – he'i.

Ha'e rami rire je Tumbija ju guetarā kuery oexa vy oo ogueroayvu aguā. Ha'e rā ha'ekue rami ae ju hetarā kuery:

– Upe rako, tuvixa ha'eva'i vy e'ỹ ava karape'i re omenda va'e, marā rami vy porei ma omenda rire ndojukai teri? – he'i. Ha'e ramia py maje hetarā kuery iporiau ma okuapy, Tumbija maje omendaxea oendu, ta'yxe guive ma. Japu'a voi je ha'e rami ae avi. Ha'e ramingua oĩ teĩ va'e ri ndojoui ta'vy je oirūrā, omenda'i aguā. Ha'e rami vy je ikuai tema, Amongue ara re je iporiau ete okuapy. Peteĩgue maje ka'aru ovaẽ ma ramo, Japu'a aipoe'i:

–Tumbija jaa vi jake – he'i.

Ha'e kuery maje yakā rembe re jogueroke, Japu'a reve.

Ha'e va'e pytū re maje Japu'a oke vy ojexara'u. Ha'e vy maje oexara'u peteĩ kunumi iporā va'e, ijao xiĩmba va'e.

Ha'e va'e ojexara'u rā je oporandu merami ixupe, mba'e re pa iporiau oiko vya re, merami oporandu ixupe. Ha'e rā je ava va'e aipoe'i merami:

– Xee ma xerery Xondaro, aju apy, xeruete rembiguai. Ema'ẽ ko yy py. – Ha'e rā je anhetē Japu'a oma'ẽ vy oexa peteĩ kunha porā ha'e gui peteĩ ava porā, ha'e vy maje Xondaro ijayu ju:

– Kova'ẽ ava ma ndee, ha'e gui kunha va'e ma Tumbija, peẽ ma penhemboaxy rei'i peikovy ramo ma xeruete xembou apy, amombe'u aguā, peo rā ko'e rā vvy'ã tuvixave va'e py, ha'e py peva'ẽa py ma peẽ mokoĩ peĩ 'rā joa'i py, opa mba'e oĩ teĩ ae ke penhemondyi eme, penha eme, – he'i. Ha'e rire je anhetē, Japu'a ko'ẽ

ma ovy re ovy onhemboaxy'i reve. –
Ha'e vy maje Tumbija pe omombe'u
oexara'u ague. Ha'e vy aipoe'i:

– Aỹ jaguata ta mate, jaaxa mboapy
yvy'ã nhavaẽ aguã tuvixave va'e py.

Ha'e rã je Tumbija aipoe'i:

– Kore, mombyry ta'vy, voi ma xetuvixa va'e vy xekane'õ voi-vei 'rã – he'i.

– Ha'e teĩ ae ma, teĩ ke jaa, xemoĩ ndekupe ary ha'e gui jaa jaguata.

Ha'e rami vy maje anhetẽ jogueraa ma okuapy, ka'aguy re je opytu'u-tu'u py je oo,
mokoĩ pytũ ka'aguy re okea py maje ovaẽ yvy'ã tuvixave va'e py, ha'e py maje ijapy'i
py ma nhogueno'ã, ha'e py maje oky, yvytu, hyapu ratã-ratã ma, amandau guive je
ho'a. Ha'e rã je Tumbija onhemondyi ma, ha'e vy maje Japu'a pe aipoe'i:

– Kore, jaguejy ma ta'vy, yvytu tu nhandererove've ta ma rima – he'i.

Ha'e ramo je Japu'a ombovai:

– Aỹ ke, enhemondyi eme, ndepy a guaxu ke, ndoikoirã ko mba'eve–he'i.

Ha'e rire maje hyapu, yvytu ha'e gui amandau oaxapa ju. Ha'e vy maje oky
rive'i ma. Ha'e gui maẽ maje mboapykue overa ha'e kuery oĩa py. Ha'e rã je
Tumbija onhemondyi avi mba'eta Japu'a maje ava rami opu'ã oiny.

Ha'e vy maje mokoĩve ojae'o reve nhokuavã. Ha'e vy maje Japu'a yvate re
oma'ẽ vy ojerojy'i reve aipoe'i:

– Porã ete aguyjevete katu xeruete – he'i.

Ha'e vy je mokoĩve'i mborai'i oupi'i rire oguejy ju yvy'ã guy katy. Ha'e vy
maje Japu'a a'ipoe'i:

– Aỹ ma Tumbija, ha'eve ma nhamenda'i aguã, jajapo aguã nhanderekoarã'i
ra'i, nhandera'y kuery jareko'i aguã – he'i.

Ha'e vy maje anhetẽ, Japu'a ha'e gui Tumbija omenda. Ha'e ramia py maje, hare ma
rire tekoea ja'ea ma oĩa py je mbore ha'e gui karumbe anho je heta ikuai joupive.

Ka'i

Antônio Vicente

Transcrição: Giselda Pires de Lima

Tekoa Pyau

Yma maje oiko raka'e ka'i, ha'e vy maje ka'i vvy ojo'ó, vvy ojo'ó -jo'ó, vvy ombokua va'eri vvy kua py majeure ojatapy omoendy porã. Ha'e vy majeure itaju omoĩ ombokua ague py. Ha'e gui majeure omboty ikua py. Ha'e vy majeure, ja nha'eũ gui ojapo oja. Oja ojapo va'e kue vvyra'ary rive omoĩ, va'e ri opupu ae oiny. Ha'e rã je ijaryi ouvy aipoe'i:

– Kua, mba'ëxa tu nde'oja opupu vaiete ri vvy py rive oĩ va'e ri? – Ha'e rã je ka'i aipoe'i:

– Xee tu Nhanderu ra'y ae ri vy peixa ae rã. – Ha'e rã je aipoe'i:

– Evende'i nho vi ta'vy nde'oja – he'i. Ha'e rã je aipoe'i:

– Name'ë reguai – he'i. Mba'e tu hekovia reipota? – he'i. Ame'ë va'erã e'y, ame'ë va'erã e'y areko – he'i.

Ha'e rã je oo ju, oo rire omboapy, irundy oirũa py majeure ou ju. Ha'e vy majeure aipoe'i:

– Nhamboekovia amboae re, xee areko eta avi oja – he'i. Ha'e rã je ka'i aipoe'i:

– Areko py eta xevy pe mba'emo'ĩ ojapo va'e, ikuai xevy pe – he'i majeure ijaryi.

Ha'e ramo je ka'i ipoe'i:

– Ha'eve ae tu, reipota ramo ame'ë rã, nhambokovia ha'vy. Ha'e rã je ja ogueraa oja.

Ogueraa ijaryi majeure ixupe kuery omba'eapo pe omongaru aguã oja guaxu omoĩ, Ha'e vy majeure kumanda omoĩ, omoĩ ha'eve'i oja guaxu py, kumanda omonyẽ imoĩny, Ha'e vy majeure aipoe'i ixupé kuery omba'eapo va'e kuery pe aipoe'i:

– Eraa pe kurĩgue py, kurĩgue py erva oja guaxu, Kuaray mbyte jave jakaru aguã – he’i rã tu je anhetê, ogueraa, oje’oi maje omba’epo ngoo kue rupi, avaxi onhotỹ aguã.

Kuaray mbyte ma jave maje ou ju. Ou vy maje aipoe’i omba’epo va’e kuery pe:

– Peru ke pende hy’arã apy jakaru aguã. Ke eru hy’a pavê. Ha’e rã tu je ou oma’ê oja guaxu py, kumanda ipyrygua rei ae tema oiny. Ke mba’e ramo tu je ijaryi, ivai raxa. Ha’e rire je oo ju. Ha’e py mova’e yva, yva rei oiko vy, oke rei. Ha’e rã je ovaê vy ijyryvi re ojopy vy ka’i ogueraa, ka’i je ogueraa. Ha’e vy maje ka’i ku’a rupi ojokua. Ha’e vy maje ja ijaryi jape’a omboaty ma oikovy, omopê, – mopê oikovy. Guaivui ’i je ojevvy-yvy oikovy, ka’i ho’u ta vy, ja ojatapy ma oikovy ma ijaryi ramo je ka’i aipoe’i:

– Reipota jape’a aruve ramo xee aa’rã aru ndevy pe – he’i. Ha’e rã je aipoe’i: Rejavaxe vy rive! – he’i, – Xekore’rã.

Anyĩ rã ae ma, xejokua, xeku’a re ejokua – he’i. – Ha’e rami ramo ae ma ndajavai’rã. – Ha’e rã je anhetê ijaryi iku’a rupi ojokua, ojokua herekovy, ramo je ka’i yma maje oguereko yvyra, yvyra raĩmbé. Ha’e va ekue ae maje omboa’y oikovy jape’a, ojaya-ya’i. Ha’e vy maje ijaryji ojevvy-yvy oikovy jave maje ka’i ou. Ojevvy-yvy jave maje ikupé rupi oĩnupã. Ojaryi ojuka. Ojaryi ojuka vy maje ha’e ae ju omboa’ypa, ombo’ipa. Ijaryi mba’e va’ekue maje omboi porã’i avi, Ha’e rire je ha’e ju gua’u ta’yxy rami oiko vy hambeo, omoĩ xivi piré ju guambeo. Ha’e vy maje imé ovãe vy aipoe’i:

– Kua, ja’e guaigui ’i, xee akaruxe vaipa ma rima.

– Earõ ranhe ke tajara -he’i.

Ha’e vy maje guaivi imba’ekue ome’ê, pavê pe ome’ê mba rire maje imé pe ome’ê imba’ekue, Ha’e vy maje ho’u oiny ndoikuaa potai, otuvynhê’ê-nhê’ê rei oiny jave maje peixa, omboi, – mboia gui je oma’ê. Ha’e ramo je imba’ekue oĩ, ke ha’e ramo je ivai raxa:

– Kua, guaivi ’i va’e mba’e rive ma ja’u – he’i. Ha’e vy maje ka’i omonha, ka’i maje ndojejopy ukai ju. (Ha’e rire tu aỹ reve ijaryi kuery ndo’ui ka’i, haxy ijaryi kuery ho’u rive aguã ka’i). Ha’e vy rima xeretarã kuery amombe’u pendu’i aguã.

(– Xee ma xerery “Karai Tukumbó” nhande py, nhande pygua’i rive’i amombe’u. Ha’e vy ma pendu kuaa va’e ma pembopara. Napendu kuaai va’e ma xee amombe’u ague rupi e’yra pembopara. Ha’e va’e ma yma, haxy ikuai, peixa kumumigueve gui yma guaré omombe’u va’e ra haxy peixa kunhataigue pendekuai nhande py pembopara’i pora mba’exa gua voi pa omombe’u yma gua ayvu jepe ndapeikuaai ra.)

Ha’e ramo po rami rive’i xee xeayvu.

Ay ma amombe’u ta amboae, amboae, mba’e xa rupi pa kyingue onhevanga raka’e, mba’e xagua, mba’e-mba’evyky pa ojapo raka’e yma, kyingueve ikuai va’e, ha’e gui kunhangu’e’i avi.

Ha’e vy ma imba’evyky, onhevanga okuapy aguã ma ojapo avaxi piré gui yma rupi. Ymave ikuai va’e kuery ma ha’e rami ikuai raka’e. Ha’e vy ma ojapo avaxi piré, avaxi ete’i piré gui oja’o, va’e ri ipirukue, omombiru ju, ipirukue omboi va’ekue gui mae ma ojapo. Ha’e vy ma kyingue’i omono’omba ra tujakueve omonhevanga aguã. Ha’e vy ma onhevanga, jovai gui ho’a, jovai opyta, jovai re ho’ã, jovai gui ho’a vy ma jovai gui omombó, omombo jevy-jevy’i omboaxa-axa, joupe Ha’e te’i Nhanderu ijvy ju miri va’e kuery pa. Ha’e rami ouga raka’e, Ha’e vy pa peixa jaexa ramo ka’aru overa oaxa-axa va’e tu peixa. Ha’e ramigua py ouga “manga” py ouga vy ae, peixa oipeté ra pa oo oiny vy pa overa ovy. Ha’e ramigua pa peixa nhande kuery ndajaikuaa vei ma, mba’e re tu overa? Pepy tu jurua kuery rive rima ombopororo ja’e pa rive. Ha’e rami py oi nhamombe’u aguã. Ha’e gui ma oipeté, onhevanga py oguereko. Ha’e gui ma onhevanga pa ma vy tujakue’i ja ka’aru ra ogueraa pa opy’i re ju. Ha’e py ma oké ja oi ra oxarura yma-yma rupi ma ndoike rivei opy, oike aguã ojere. Ha’e gui mae ma opy’i re oike ma vy ae oxarura, tujakueve opu’amba, kunha karai kuery opu’amba jave mae oguenoë ju. Ha’e ra py ougapa rive’i raka’e. Ha’e rami vy py kunumingue, tujakue te’i ndoikuaai ha’e ramigua omombe’u aguã. Ha’e rami vy avaxi pire py ouga.

Ha’e peve’i rive amombe’u. Ha’e va’e ma yma guare reko mba’exapa onhevanga raka’e avaxi piré.

Ha’e va’e ma ja opa.

Xivi ha'egui kaguare regua

Antônio Vicente

Transcrição: Giselda Pires de Lima

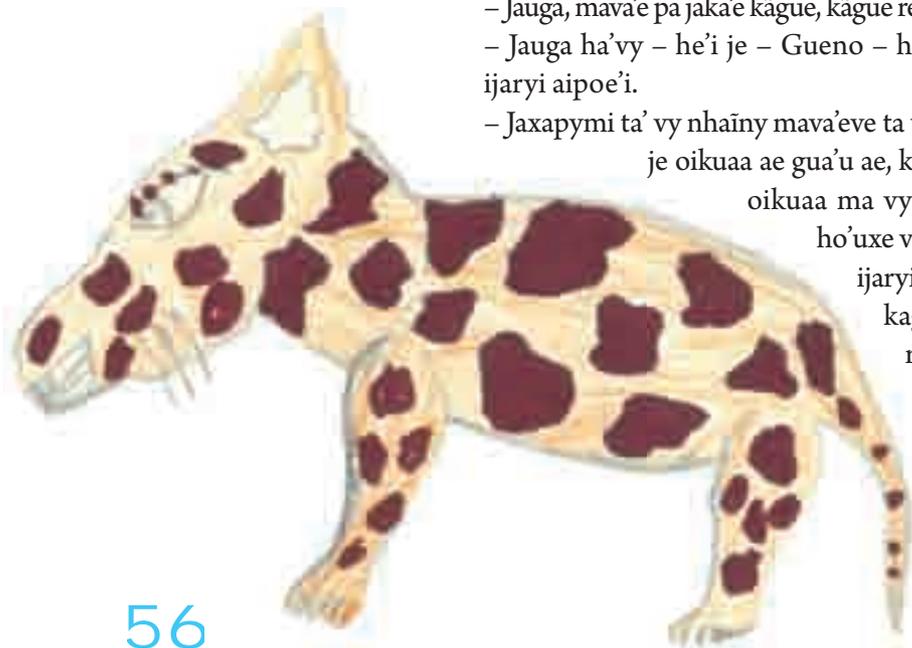
Tekoa Pyau

Amombe'u ta yma guare, yma pe "kaguare". ha'e gui "ijaryi" yma guare kaiyõ he'ia ramigua ha'e ia ramigua.

Ha'e vy maje kaguare'i joexa ijaryi, ha'e vy maje ijaryi oma'ẽ kaguare'i re vy ho'uxe rei oikovy, Ha'e ramo je kaguare'i oikuaa maje oikovy maje ijaryi ho'uxe vy maje aipoe'i:

– Jauga, mava'e pa jaka'e kãgue, kãgue rei – he'i je. Ha'e ramo je kaguare'i aipoe'i:
– Jauga ha'vy – he'i je – Gueno – he'i. Jovai re maje oguapy. Ha'e vy maje ijaryi aipoe'i.

– Jaxapymi ta' vy nhaĩny mava'eve ta vy – he'i je kaguare'i. Ha'e teĩ pa ijaryi tu je oikuaa ae gua'u ae, kaguare'i tay, tay rive arara'a rive ae ho'ua oikuaa ma vy ae maje ijaryi. Ha'e rami potae gua'u ho'uxe vy gua'u. Ha'e rive je anhetẽ oka'a ma oiny ijaryi, Ha'e riré tu je ja ijaryi oka'a. Ha'e vy maje kaguare'i oma'ẽ mbegue, guexa omomgy rive'i. Ha'e rã je ojaryi repoxi oguerova oguy py vy maje guepoxi ju oguerova

The page features a decorative border of grey paw prints scattered across the top and left sides. In the top right and bottom left corners, there are blue diagonal stripes. The text is centered on the page.

ojaryi revy guypy. Ha'e gui maje nhande yvy'a rei ho'u va'e ra vy. Ha'e vy maje ijaryi aipoe'i:

– Aỹ ma nhama'e – he'i. Ha'e javi oma'e. Ha'e ra je guevi guypy oma'e ijaryi ra je tay anho'i merami oka'a. Ha'e ra je ijaryi aipoei.

– Kua! tay, tay nda'ui merami va'ekueri mba'etu tay anho'i aka'a? – he'i maje.

Ha'e vy maje ha'e kaguare'i oganha, ha'e oganha he'ia rami. Ha'e riré tu je ho'uxe nho ae tu je ijaryi oikovy. Ha'e vy maje aipoe'i:

– Jajojaxei mava'e pa jogueraa pukuve – he'i je. Ha'e ra je kaguare'i aipoe'i, oikuaa vy ae je aipoe'i:

– Xee ranhe ha'vy torojaxei – he'i je. – Nema'vy – he'i je ijaryi jyryvi re vy ojopy. Ha'e vy maje ogueraa ra je haré ra je ijyryvi omboty-mboty ojopy ratá-ratáve ijyryvi re. Ha'e ra je: – Mba'etu rejapo – he'i ijaryi.

– Rojopy rive. – Ha'e ra tu je ojyryvipyve heravy. Hare ra je mombyry'ia py ojaryi ojuka eteve rei. Ojuka. Ojaryi ojuka vy je kaguare'i oo jepe ju. Ha'erire ae tu aỹ reve ijaryi kuery kaguare'i neĩ ndo'ui, okyje. Ha'e gui ojaryi kuery oiko peixa ijyvy-jyvy'i ry oiko ra ja onhendu ju ma. Ha'e ramo je ijaryi kuery mombyry'i oiko teĩ ja ojepé'a ovy onhamba kuerei, neĩ ndo'u potavei. Ha'e riré ae tu kaguare'i imbaraeté ipoapé rai py. Ha'e rami raka'e ha'e riré py aỹ reve teĩ kaguare'i heta ikuai ho'u aguã, haxy ho'u ete py ndo'ui ra. Ha'e va'e rive ma amombe'u pendeivy kuery pe pendu aguã amombe'u ve'i ju'ra va'e ri kurive'i ta'vy.

Yma Tekoa oĩ vae kue

Amombe'u ta yma guaré ju, yma tekoa oĩ va'ekue.

Ha'e vy maje mokoĩ kunhangue maje oiko okypy'y revegua he'ia rami. Ha'e vy maje aipoe'i, tekoa mboae gui maje aipoe'i:

– Jaa ma nhama'e nhandexy'y kuerya py. Haré ma ndajaavei ma riré jaa nhama'e – ma'e – he'i je jogueraa. Mboapy jakea py maje oo okuapy peteĩ

oke, oke porā rei, koē jogueraa ju. Peteī ju oke, ko'ēgue jogueraa ju. Peteī ju oke, mboapy ma oke ka'aguy re, ko'ēgue oo ju rā je kuaray mbyté jave maje ja ovaē tekoa py. Tekoa guepy rive teri maje ovaē ikuai jety iporāgue rei, jai-jaipa rei nei nomopoxī avei raka'e raka'e-ka'e rei ae maje. Ha'e gui maje ikuai avi maji'o hapo porāgue avi ikuai – he'i. Tape oī ague rupi jaipa rei.

Ha'e riré tu je anhetē jogueraa. Jogueraa rā je oo ikuai va'ekue tu je pindo rogue-rogue ho'a, ho'apa rei. Nonhenduai ramo je ikypy'y aipoe'i:

– Kua ja'e jipoai. Mamo katy oopa raka'e? – he'i. Opy'i oīague katy maje jogueraa. Oma'ē ramo je Opy'i oīme teri. Oma'ē-ma'ēmba. Oo-oo rupi oike rā je avaxi omboi va'ekue-ekue ikuai, ovaē, mba rei oma'ē-ma'ēmba. Oo oī va'ekue-ekue py tu je jipoveipa rei, jipovei rei.

– Kua jipoai. Ka'aru ma. Ka'aru ete ma ramo ae maje tyke aipoe'i:

– Jake tema apy, jakerāe ma – he'i. Rire tu je anhetē. Tyke oma'ē okē ojepé'a rei ke. Ha'e ramo nhande ha'e ramigua ete maje itui Opy'i mbyté tamoī ha'e ramigua ete oke rei oupy. Ha'e rami vy je oē ju. – Jajevy ju ta'vy, nda'vei ma tu opy'i re jake aguā.

– Mba'e retu?

– Nhaneramoī ma tu itui – he'i je. Ha'e vy ae maje aipoe'i.

– Xee ama'ē ta – he'i.

– Ema'e rive tavy he'i.

– Ha'eve.

Oike oguy py oma'ē mbegue ramo je tamoī hevi rei oupy. Ha'e vy ae maje oē ju oka py vy aipoe'i:

– Xee omoatā ta huguai re – he'i.

– Emoatā eme ta'vy, nda'vei nhande'u'rā rima – he'i.

– Ha'e teī – he'i xee amoatā ta huguai re. Xerarō ranhe, taa ranhe. Peteī yvy'ā aē ma, aguejy ju apy a'y. Ha'e jave – Emoatā.

– Ha’eve.

Onha py oo pytū va’e ri jaxy endy rā oexa porā. Oo, oo, jogueraa, jogueraa, oo gua’u vy. Ha’e vy je yvy’ã oëa py oiapukai atã rã je ijayvua nhendu porã rei. Ha’e rã je oike vy huguai omoatã ma porã’i eté. Ha’e ramo je tamoĩ opo-opo oikovy ranhe, omokangy. Ha’e gui maje Xamoĩ huguai gui opoi vy maje oë oka py. Onha puku’ia py tamoĩ joguero’a ma joguereko vai. Ha’e vy maje oo tyke rakykue ju. Oo, oo. Ha’e gui maje oa’ã. Ha’e vy je aipoe’i.

– Xerarõ xeryke – he’i. – Xerarõ xeryke aipo ma aa – he’i ae maje. – Xerarõ xeryke – he’i. Ha’e ramo je ojaxyaka jepi. Ha’e regua rei va’e ma. Ha’e’y reguai. Ha’e ramimba rei. Ha’e rami tema ijayvu. Ha’e teĩ je oo tema. Ha’e gui maje oo tema. Ha’e gui maje. – Xerarõ xeryke – he’i je. Ha’e riré maje oarõ oĩny. Oarõ, oguapy oĩny. Ha’e rire je ovaë raive’i nhendu – Xerarõ xeryke – he’i je. Ha’e gui je ovaë raive’i jave je oendu kuaa rã je ijayvu guaxu – Xerarõ xeryke – he’ia je omboryryi rei je ijayvu. Ha’e rã je – Xekypy’y e’y tu ou. – Onha ju onha, onha, onha, onha, onha pytū mbukukue re onha. Onha, onha, onha va’e ri onha ma ta’vy je, ko’emba re onha kuaray mbyte jave je ja ovaë, Opy’i re ho’a tema rive oupy. Ha’e jave maje, opy karai oĩ va’e a’ipoe’i.

- Mba’etu xeramymino’i oikuaa? – he’i je.

– Neĩ nda’ijayvui neĩ mba’eve. Ikanë’õ raxa. Ikanë’õ raxa vy rive je onhenno vy oke. Mboapy jakea py va’e kue je peteĩ pytū re onha vy ovaë. Iko’emba. Kuaray mbyté jave mae je ovaë oke. Ko’ë-ko’emba ete’i jave mae je ovyju. Ha’e rami vy tu. – Ha’e rami rima oguereko ha’e py nhaneramoĩ karai oĩ va’e tu ojepota rima ra’e, ha’e py ikuai va’e tu nhaneramoĩ omomba raka’e nhaneretarã kuery – he’i je. Ha’e ramo – Xee aikove’i va’e ae ma ko aju, xekypy’y pa oguereko vai tamoĩ – he’i maje. Ha’e ramo je ja karai oenoĩ ukapa xondaro kuery, ou.

– Peikuaa pota ke tape rupa re nhaneramoĩ je ou oĩny nereindy kyrĩ rakykue –he’i. Ha’e kuery ngoo rupi oguereko guyrapa, oguereko. Ojopy pavē, ja oo

ma tapé pyy py oarō. Oarō ju ranhē (Jaxy endy ae ave ra'a ojekuaa porā).
Ha'e vy maje onhendu-nhendu ju ma ouvy vy maje – Ovaē tamavy xeryke –
he'i. Ha'e rā je xondaro kuery aipoe'i.

– Aipo ma rako, ou aipo ko. Peī pora-porā vē ke – he'i. Nhimbé py aevy maje
ikuai nhimbé yvaté va'e ojapo. Va'e kuepy oarō mba ma okuapy. Mbyte rupi
maje oaxa ta ovy ramo je.

– Nei ke xondaro kuery – he'i guyrapa je omombó, hu'y omombó joupive.
Ha'e rā je aipoe'i.

–Ha'evete xeramymino, kuery ja xejou vai-vai ma guive – he'i je. Ha'e rā tu je
opo ovy. Ha'e rā je ko'ēgue oeka-eka va'e ri ndojoui. Ko'ēmba ma jave maje
oupa ju. Ha'e kue py oma'ē vy huguy ovy ra'e oo ague rupi. Jogueraa perau
perau kua kua rupi maje oike Ita! Ita, ikuai rupi huguy ovy. Ha'e oo ra'e,
onheno jepi ovy ha'e. Ha'e rupi ju xondaro kuery jogueraa kuaray mbyte ra'i
ma jave perau oaxapa rive'i. Yvyra'ary tuvixa va'e py maje itui jekuaa rei. Opo
rei maje itui. Ha'e vy ae maje xondaro kuery ovaē iguy py vy maje aipoe'i:

– Ndetui porāve ke xeramoī. Ndeae ma merami gua rā re reikotevē – he'i. Ha'e
ramo je anhetē itui porāve rei. Ha'e vy mae maje aipoe'i xondaro ruvixa.

– Nei ke xondaro ruvixa ou vy ombopiré teve imondovy. Ja vamoī vaikue'i
ombojere. Oepy'i nho tekoa, peteī tekoa oī va'e kue mboapy rai'i ae ramo je
omomba va'e kue, ojuka nho tamoī pe. Ha'e vy maje ogueraa. Ogueraa vy
maje oexa uka ju kunumingue, kunhataigue ikuai va'e pe.

– Meramigua re pejepota e'ỹ aguā ae ma pendexy kuery, penderu kuery
ijayvu kova'e kue gui ke pendu ma. Ha'e rami he'ỹ merami rā xondaro kuery
pendeapó'rá pejepota ramo rei ma ndapeoi rā pendejuka rā rima – he'i xondaro
kuery karai ijayvu raxa. Ha'e ramimba rei ikuai. Ikuai porāmba rei maje ju. (Yma
Ha'e rami ae ikuai raka'e ojepota va'e ndooi meme rei raka'e, guyrapa py meme
rei oguereko vai, vamoī kuery ojuka kuerei. Kurive'i ma amombe'u ju'rá).

Nnhade'i va'e ta'y ryrui va'e

Tereza Jaxuka Rete Gonçalves
Tekoa Krukutu

Ymaje oiko petei nhande'i va'e ta'y ryrui va'e, oo pira jopoi vy mba'ëve
noguënoëi mba'ëve.

Ha'ëvy iporiau oiny yakã rembere, ha'e rãmi jave piragui ou vy oporandu
nhande'i va'e pe.

Mba'ëretu ndee ndeporiau reinỹ he'i?

Pira ajopoi teĩ nanoeĩ mba'ëve he'i:

Ijakuery ma nome'ëxei rã nanoeĩ.

Nanoeĩ vy ma xe poriau ainy, ha'ëvy je piragui ijayvu, Aỹ ju rejopoirã ame'ë rã.

Ndeevoi ndera'y reme'ëta xevy ramo?

Ha'ëgui petei jaxy haguĩ nhande'iva'e ra'y oiko'ima rire, ome'ë raëma
piraguĩpe.

Ha'ëgui ma tuu nome'ë reguai ikature ma oiko rire.

Tuu hakate'ỹ nome'ëxeia oikuaa mavy piragui yy ombovu kyrĩ va'e ogueraa
xevy.

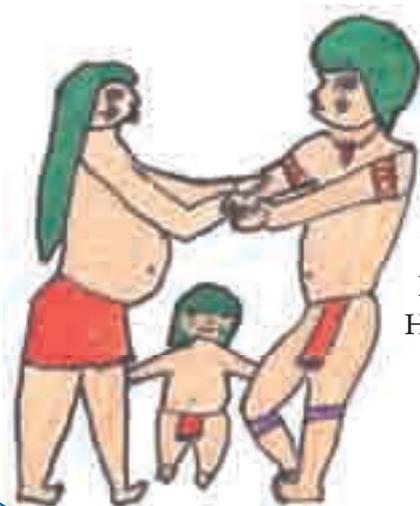
Ha'erã je tuu uguëronha heravy kua'y piraguĩpe nome'ë xeivy.

Ha'erã je tuu oupi yy guĩ yvate yvyrare.

Ha'e ma ndaexarai reguai kyrĩva'e ogueraa xevy.

Ha'ëvy yvytu ju omoĩngo.

Ha'ëvy je piragui nda'ipo'akai ogueraa aguã.

**Nhambo'e
kyringue mba'e
mo ojapo aguã**

Nossas práticas

Nhaneramoĩ kuery

Antônio Vicente
Transcrição: Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Avaxi regua

Fabiana Yva Poty Pires de Lima
Tekoa Pyau

Yma ma

Ronaldo Costa
Tekoa Pyau

Mbyta

Fatima Soares Gabriel Poty
Transcrição: Ronaldo Costa
Tekoa Pyau

Mbeju

Fabiana Yva Poty Pires de Lima
Transcrição: Ronaldo Costa
Tekoa Pyau

Avaxi ku'i

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Nhande kuery nda'ijaoi

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Petỹgua

Vitor Fernandes Soares Guarani
Tekoa Pyau

Ajaka

João Carlos Vera Poty
Tekoa Pyau

Namixã

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Mba'emo kue

Antônio Vicente
Transcrição: Giselda Pires de Lima
Tekoa Pyau

Tatu'i ta'y reta'i va'e

Tereza Jaxuka Rete Gonçalves
Transcrição: Luiz Carlos Karai Rodrigues
Tekoa Krukutu

Arapoty

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Tambeo

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Nhuã regua – 1

Ronaldo Costa
Tekoa Pyau

Nhuã regua – 2

Pedro Delane
Tekoa Tenondé Porã

Jeporaka regua

Pedro Delane e Claudio Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Monde regua – 1

Pedro Delane
Tekoa Tenondé Porã

Monde regua – 2

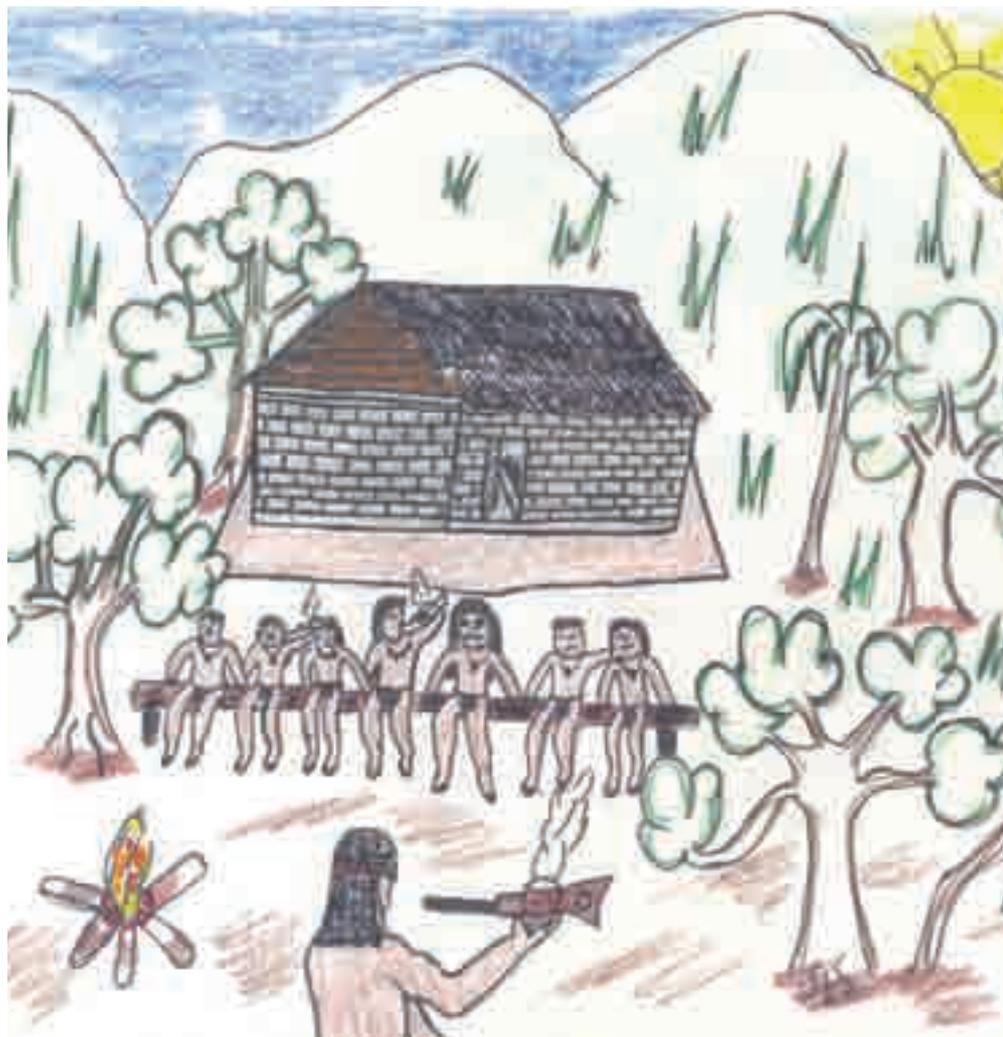
Antônio Vicente
Transcrição: Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Nhaneramoĩ kuery

Antônio Vicente

*Transcrição: Marisa da Silva
Tekoa Pyau*

Yma maje nhaneramoĩ kuery onhotỹ raka'e kumanda ramo maje nhuũ henhoĩmba ramo maje kumanda iporia'upa. Ha'e ramo maje nhuũ kuery aipoe'i kumanda pe: Ore na orepo'aka – he'i ramo je kumanda aipoe'i: – Ha'eve ri oreramoĩ kuery ou ha'e ri penemboguai aguã – he'i ramo maje ha'e kuery ojae'opa ramo je avaxi onhotỹ kumanda reve ramo maje ovy'a vaipa ete. Ha'e ramo je mombyry gui omaẽ vy onhotỹ va'ekue oguerovy'a ete.

Avaxi regua

Fabiana Yvapoty Pires de Lima
Tekoa Pyau

Yma ma nhande kuery onhotỹ raka'e avaxi. Ojapo aguã avaxi ku'i, kaguijy, mbeju, hu'ixĩ, mbyta, mbaipy'i, mbojape. Nami aguã ma ijyppy'i ma ojoxo. Ojoxopa rire ma yrupẽ py ju ombogua, iku'ikue gui ma ojapo ja'u va'erã.

Yma ma

Ronaldo Costa
Tekoa Pyau

Ore ma mbyta rojapo ro'u aguã, ro'u aguã ma romongarai opy'i ju ranhe. Ha'e gui mae nhande jaryi kuery, nhaneramoĩ kuery opu'ã. Ha'e vy ma opita ma vy ha'e ma ojere ma opy'i re. Mboapykue ma ojere. Ha'e vy ma ovaẽ mbyta oĩa py. Ha'e vy ma tataxinã omopyrõ ma. Ha'e vy ma ogueroporai, oguerojapyxaka. Ha' e gui ma oguerojapyxakapa ma rire ma, ko'ẽ rã Nhamandu ou are ha'eve ma pe'u aguã mbyta.

Mbyta

Fatima Soares Gabriel Poty

Transcrição: Ronaldo Costa

Tekoa Pyau

Yma ma ore mbyta rojapo, ro'u aguã ma romongarai opy'i re ju ranhe. Ha'e gui mae nhane ramoĩ kuery, nhandejary guery opu'ã. Ha'e vy ma opita ma vy, ha'e ma vy joguerojere ma opy'i re mboapykue ma ojere ma. Ha'e ma vy ovaẽ mbyta oĩa py. Ha'e vy ma tataxina omopyrõ. Ha'e vy ma oporai'i, ojapyxaka'i. Oguerojapyxakapa ma rire ma, ko'ẽ ra Nhamandu ou are rire ma ha'eve ma pe'u aguã mbyta.

Mbeju

Fabiana Yvapoty Pires de Lima

Transcrição: Ronaldo Costa

Tekoa Pyau

Yma ma ore kuery rojapo mbeju pira mimoĩ reve ro'ũ aguã ha'é, xo'o reve ro'ũ aguã. Mbeju ma rojapo avaxi gui ha'é rojoxo agu'a py. Ha'e gui ma iku'i gue gui ma rojapo mbeju. Yma rupi nhande jaryi guery ojapo raka'e.

Avaxi ku'i

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Yma maje onhotỹ raka'e avaxi. Nhande kuery onhotỹ raka'e avaxi para'i. Ha'e va'e vy maje ojapo avaxi ku'i. Ha'e vy maje ha'e va'ekue re ju oityru aguã maje ojou raka'e xo'o ka'aguy. Ha'e rami vy maje pavẽ-pavẽ'i ho'u raka'e yma ikuai va'e kuery.

Nhande kuery nda'ijaoi

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

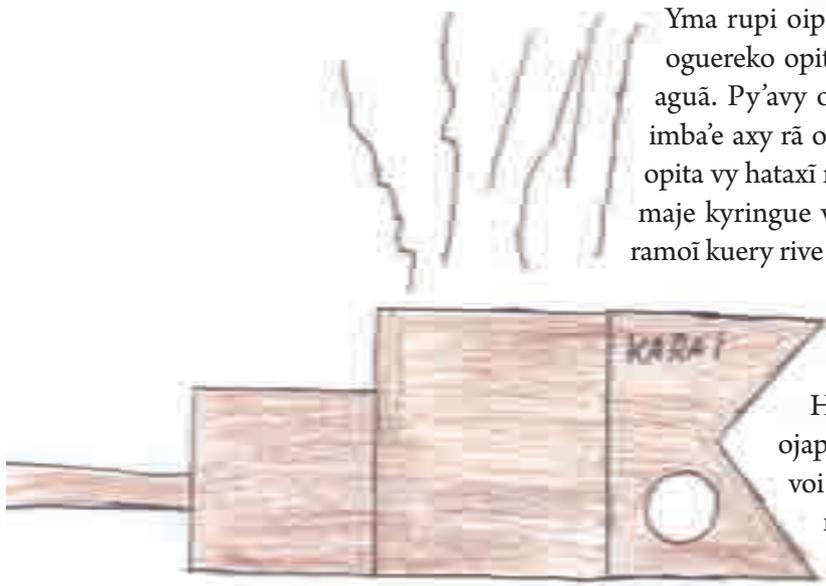
Yma maje nhande kuery nda'ijaoi raka'e. Yma maje ikuai va'e hamb'e'o rive'i raka'e. Ha'e vy tata rive omoendy raka'e. Ha'e va'e py rive'i maje oke'i raka'e Nhanderu yma ikuai va'e kuery. Ha'e rami vy ae maje ojexavai raka'e. Ha'e vy ha'e maje ha'e kuery ngoora ojapo takua'i gui rive ojapo raka'e. Ha'e ramigua rive ojapo raka'e. Ngoora ary oupi va'era maje pindo rogue rive ojaya raka'e. Ha'e rire maje ikora'i ojokua agua maje ojaya yxypo rive'i maje yma ikuai va'e.

Petỹgua

Vitor Fernandes Soares Guarani

Tekoa Pyau

Yma rupi oiporu ae ma raka'e petỹgua. Opy rupi oguereko opita vy nhanderu pe oporandu oiko vy aguã. Py'avy oreramoĩ oiporu petyngua kyingue imba'e axy rã omoguera aguã opy re. Oovy petỹgua opita vy hataxĩ rupi ogueraa nhanderua py. Yma rupi maje kyingue voi ndoiporui va'e kue petỹgua. Ore ramoĩ kuery rive maje oiporu raka'e. Mba'emo ojou vy voi omoataxĩ o'u aguã. Pytũ, ara py voi oiporu vy kyingue pytũ rãndoke porãĩ ramo petỹgua py omoataxĩ. Ha'e gui ma ixy kuery okue Ha'e ma ojapo petyngua opy rupi oiporu aguã, ore voi roiko rive vy nhanderu rombovai. Ha'e ramo nda'eve'i nhanderexarai aguã.

Ajaka

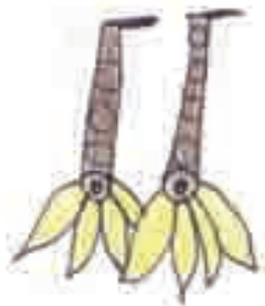
João Carlos Vera Poty
Tekoa Pyau

Yma maje oiko raka'é ajaka guaxu kunhangue oiporu aguã ha'é omoĩ porã aguã mba'emo'i rei'i. Omoĩ porã a avaxi, jety, mandi'o, mbyta, mbojape, avaxi ku'i. Ha'é rire maje omoĩ porã ko'ê rá ho'u aguã. Ha'é rire maje oo ka'aguy re. Ovaë va'erã koxi oikoa py ha'é ramo tekoa py ndoikuaai teri jave ma takua'i omonhe'ë ramo pavë'i ma oikuaa ma vy onhembojapa'i opy'i re jave ma ogueru vy mboapykue oguerojere rire maje yvyra'i ja pe oxarura rire omboguejy oape rire omomimoĩ juky reve'ỹ ho'u raka'é. Ha'é gui ajaka reve 'i kunhangue'i ovaë mba'emo'i ogueru ha'é pavë'i oityru.

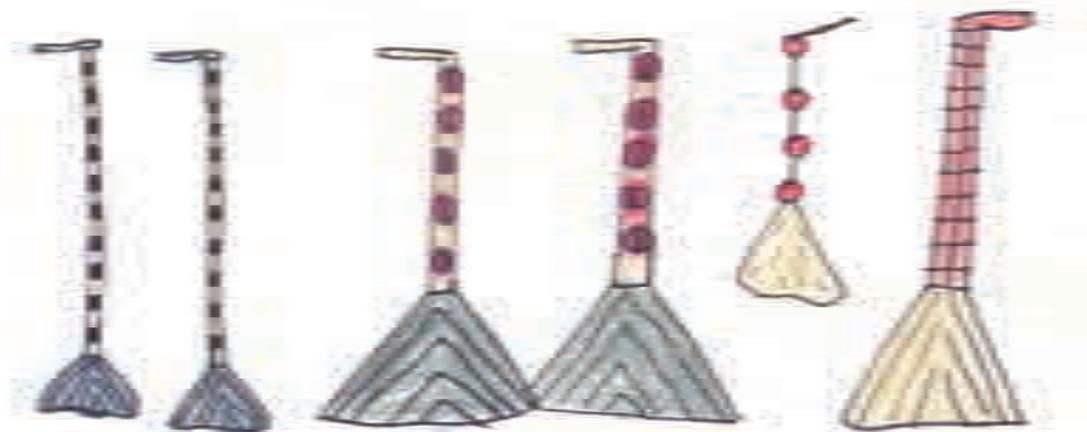

Namixã

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Namixã'i maje yma ramo nhande kuery oiporu raka'e itã pekue'i guigua.

Mba'emo kue

Antônio Vicente

Transcrição: Giselda Pires de Lima

Tekoa Pyau

Yma rupi ma guyrapa ojapo, oiporu va'era mba'emo ka'aguy rupigua ojuka aguã. Raka'e. Yma rupi ka'aguy re rive ikuai raka'e nhaneramoï kuery. Ha'e rami vy ojapo: guyrapa, guyrapia, ojapo kuare poxi. Ha'e ramigua xo'o tuvixa-vixa va'e re oiporu va'era raka'e taytetu, koxi ha'e ramigua ojuka oguã rive ete'i ojapo raka'e. Aỹ ma ha'e nunga jajapo'i nha vende aguã rive nhandera'y kuery pe mba'emo jajou'i aguã rive. Ha'e ramigua rupi rive'i ju mba'emo jajapo ajaka, guyrapa, mimby, ha'e ramigua nhavende aguã. Yma rupi ma ha'e ramigua oiporu va'erã gua'y kuery rembi'urã'i rupi oiporu va'erã ete'i ojapo raka'e.

Yma rupi ma jurua kuery ma voi ndoikuaaí, jurua kuery rembiporu, nomboyruí ha'e va'e py. Ha'e va'e ojapo oiporu va'erã. Jurua kuery gui xo'o, mba'emo ndojoguai, mba'emo ka'aguy rupigua'i rive ho'u raka'e.

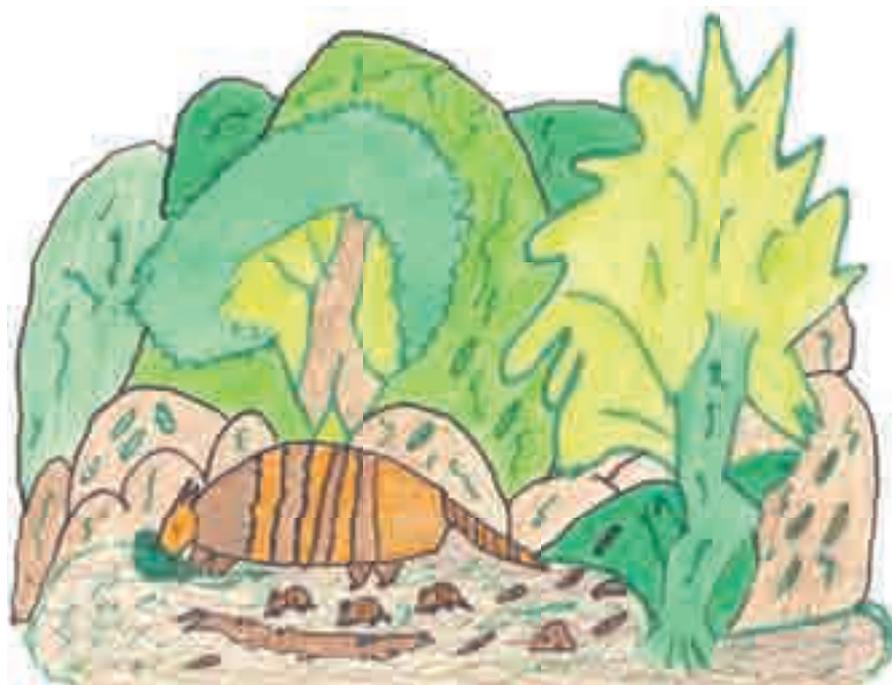
Ha'e rami gua kue aỹ ma anỹ vei. Ijapyre-pyre'i jurua kuery reta re rive guive nhandekuai vy py jajogua mba'emo. Ha'e aguã rive jajapo guyrapa.

Ha'e rami rive aỹ opyta pova'e – va'e amombe'u yma guare aikuaa'i va'e aexa va'ekue, ha'e gui ajapo va'ekue guive. Ha'e kue'ekue amombe'u.

Tatu'i ta'y reta'i va'e

Tereza Jaxuka Rete Gonçalves
Transcrição: Luiz Carlos Karai
Rodrigues
Tekoa Krukutu

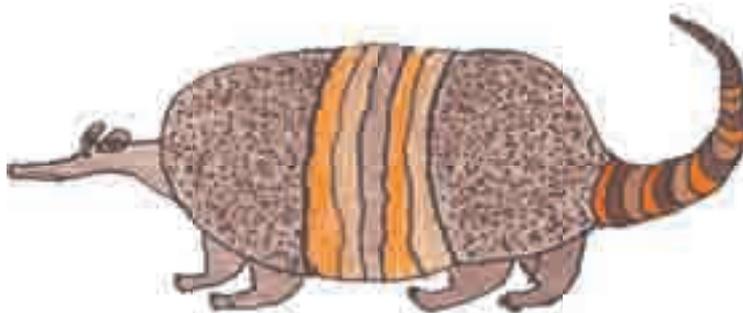
Ymaje tatu'i ta'y reta'i va'e oiko raka'e, ha'e gui je tuu ogueraa ka'aguyre. Moko'i kyingue'i kunha'i va'e, ha'e ava'i va'e avi ogueraa ka'aguyre oeja aguã. Mba'eta gua'y kuery nomongarupa reguavei mavy Ka'aguyre ogueraa oeja aguã. Tuu ojo'o 'ei kyinguepe ome'e ho'u aguã, ho'u okuapy jave tuu ojava kyingue gui.

Ha'e gui ta'y kuery oikuaa ma vy nguu oekara'ga te'i ndojou veima. Ha'evy kyingue'i oje'oi arami rei oo ka'aguyrupi. Ha'egui je pytũ rã kyingue yvyra re ojeupipa oke aguã.

Ko'ëgue je oexa oo mombyry ojekuaa va'e nhuũ ndypy, ha'e va'e guãimi'i va'e ro, guãimi'i va'e rogui je tata rataxĩ oẽ oiny.

Ha'egui je ava'i va'e okaruxevai pama vy ovaẽ guãimi'i va'e ropy.

Ovaẽ rã je xipa'i ombojy oiny, ha'e gui je ava'i va'e imonda ranhe oikovy xipa'ire. Ogueraa oikovy guẽindy, ha'e gui je uguẽnovaẽ guẽindy ojaryi apy.

Ha'egui je imondaju ranhe xipa'ire.

Ha'erā xivi jaryi aipo he'i.

Xipa xivi'i he'i, ha'eramo heindy ojojai. Ha'eramo ijaryi oikuaa kyingue rityra'e ikuaia.

He'egui je kyingue jaryi ijayvu porā mi kyinguepe, taendu'i ranhe pene kuā - he'i.

Ijyva ha'e ikuā oendu pamavy peneangai kue'i rima ra'e -he'i.

Ha'egui je ombotpa ooguy py, ko'ē nhavō omongaru inhangai kue'i rā.

He'e kuery anguja ruguai kue'i ojopy uka ko'ē nhavō.

Peneangai kue'i teri rimara'e he'i, ha'vey ogueraa ombotpaju.

Ha'egui je ijaryi omongarupa ranhe, rire ijaryi omondouka xakāre.

Ha'e gui je xakā kyīngue ogueru ma rire, aỹ ma pomoendyju he'i.

Ha'eramo kyingue aipo he'i ojaryi pe, orema ha'i kuery orembo'e va'ekue'ỹ tata romoendy aguā re.

Ha'e guima kyingue ju ijayvu ojaryi pe, eipeju avy neranhe tata roexa aguā.

Ha'egui je ijaryi ijayvu jevy kyinguepe, tata endy porā jave pejeroky rijepe taexa he'i.

Tatapy kyingue omombo pa xevy, ha'erā je kyingue ijayvu ojaryi pe.

Ejeroky avy orevy toroexa- he'i: ha'erā ijaryi ojeroky tata hyvyry rupi.

Ha'e rāmo kyingue ojaryi omombo tatapy.

Ha'egui je kyingue ojaryi oapypamavy, ikāju oikyxī rāmo mokoī jagua'i oiko.

Arapoty

Marisa da Silva
Tekoa Pyau

Yma maje oiko raka'e petei'ava'i. Ha'e va'e maje petei' kunha re ija'e. Ha'e va'eri kunha va'e maje ndaija'ei ava va'e re. Ha'e ramo je ava va'e ipy'a vai vy oo ka'aguy re. Ha'e vy maje oexa kunha ija'ea ijao parapa'i va'e je oexa. Ha'e vy maje kunha va'e ava va'e oeno'i: Eju apy xea py he'i. Ha'e ramo je aipoe'i: Xee ndere ndaxe'a'ei va'ekue ri ay xea'e raxa ndere vy ri aju apy roexaxe vy nhandeayvu porave aguã he'i. Ava va'e ma oikuaa kunha va'e rami gua rivea. Ha'evy maje aipoe'i: – Enheno xe'ary, ha'e gui eke. – Ha'e ra je anhetê kunha va'e onheno vy oke ava va'e ary. Ha'e ramove je ojopy iguyrapa ha'e gui hu'y. Ha'e vy maje kunha va'e rami gua py'a py oipyxo vy maje ojuka. Ra je xivi rami ojeapo ra je oapypa. Ha'e gui maje ava va'e kunha amboae re omenda vy ta'y kuery ikuai.

Tambeo

Ronaldo de Lima da Silva
Tekoa Pyau

Yma ramo je nhande kuery
ndoiporui raka'e ao. Oiporu'i
raka'e tambeo mandyju gui ojapo
va'ekue.

Nhuã regua – 1

Ronaldo Costa

Tekoa Pyau

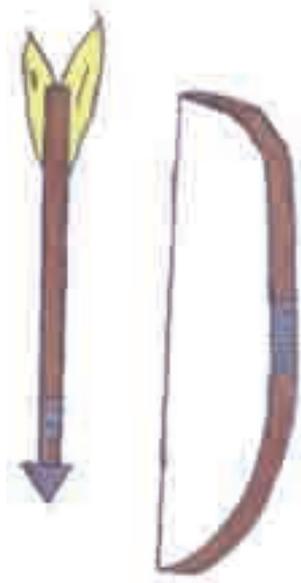
Ha'e vy je ojejapo nhuã ombo'a aguã jeruxi ha'e gui inambu, va'e ri yvy ndojo'o'i, omopoxĩ porã'i. Ha'e gui majeruxi ou vy ho'a aguã omopoxĩ puku va'ekue py majeruxi peteĩ-teĩ ombo'a kunumingue. Ha'e ramigua rupi rive ikuai raka'e. Yma ombo'a raxa. Ombo'a, jeruxi, inambu. Ha'e gui ma ko'ẽmba'i re oma'ẽ. Ha'e gui xivi voi ho'u pa avi ombo'a va'e kue ekue.

(Aỹ ma mombepi regua ju amombe'u ta)

Ijypy'i ma jajaya'rã yvyra po'i'i, yvyra po'i'i jajaya reta'rã. Ha'e gui ma nhamongora'i. Ha'e gui ma yvyra kamby'i jajaya, jajaya yxypo jajokua'i inhakã xara ha'e avi'i. Nhamoĩmba'i mavy, jaupi. Ha'e ramigua py nhambo'a aguã ha'eve.

– Avia, ho'a avi. Guyra'i ete'i voi ho'a inambu, jeruxi. Ha'e gui ma ho'a avi ka'iray'i. Ha'e gui ma ou ju oiny yxypo mondepi. Ha'erami gua'i yvyra guaxu jajo'o ma. Jajo'o' rã, yvy jajo'o puku'i nhandepo ha'evea peve'i. Ha'e py ma ha'eve ambo'a aguã ta'ytetu, koxi, nhambo'a' rã guaxu, xo'o guaxu, guaxu rive'rã ma. Ha'e nunga py nhambo'a. Nhambo'ave'rã ma. Jajaya tuvixa'i va'e, imbaraet'e va'e jajokua porã. Ha'e va'e gui ma neĩ ndooi guive'rã. Ha'e rami rive'i amombe'u pendeivy pe. Xo'o guaxu regua py ndaxy ve'i jajo'o. Ha'e gui jajokua porã'i, neĩ oku'e aguã rami e'ỹ jajokua. Ha'e py ma opyta opa mba'e rei.

Aỹ ma amombe'u ta monde'i regua. Monde'i py ma nhambo'a apere'a, nhambo'a anguja'i, (taguarape'i) va'e ri aỹ avy ta'vy nhambo'a. Nhambo'a vy ko'ẽmba'i jaru. Ha'e ramigua-migua'i rive'i ho'a, anguja, tuguai pe'i, ha'e va'e rive.

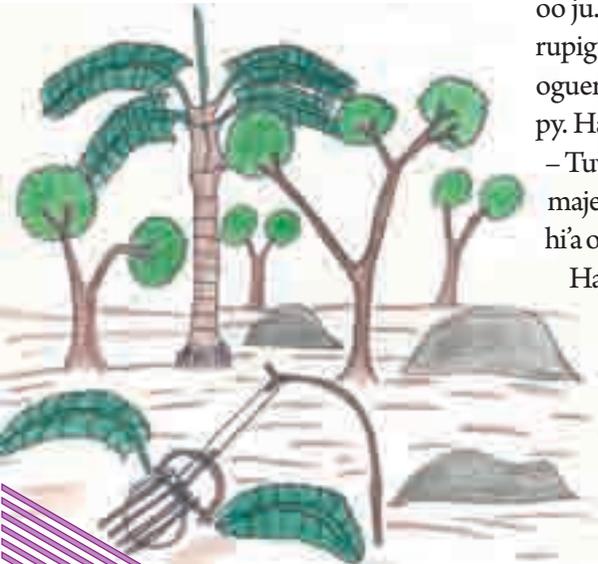

Amombe'u ta mokoï omenda'i va'e ipuru'a'i va'e. Ta'yxy ojuei raxa vy maje ho'uxe pira anho'i. Ha'e vy maje oi ha'e py, ka'aguy mbyte re yyakã. Ha'e py je jogueraa nhoguenoïny. Oo pytũ, pytũ rai peve. Ojopoi pira. Oguënoë vy oexy, ho'u. Oexy. Ha'e anho'i temaje ho'u, ho'u.

Pytũ are maje jave je pira ndokaruï, ndokaruvei pira. Ha'e vy maje aipoe'i: – Kua mba'e re nda'u ndokaruvei? – he'i. Ha'e vy maje tata omoendy. Hova yva-yva rei, itui ri je maje. Pytũ re'i jave je ipy apu nhendu. Ha'e va'e rive je oendu vy maje oo ju omaë ramo je imé nda'ipovei. Ha'e ramo je ta'yxy aipoe'i: – Kua ja'e jai py ma ta'vy oo ra'e. – Ndoikuaa potai rei. Ha'e vy maje oo ju okeaty katy. Aje'i rire maje oo ju. Ha'e vy maje oo ramo je jipoi ae. Ha'e ramo je ojapukai: – Mamo tu ava reiko? – he'i. Mamo tu ava reiko? – he'i. Ha'e gui maje nonhendui ae ma ramo maje okyje. Ipuru'a'i va'e je yvyra re ojeupi oke aguã, riré maje ko'ëmba'i jave maje oo ju. Oo, onha reve je. Guetarã kuerya py ovaë vy maje aipoe': – Xeme ka'aguy rupigua oguereko vai – he'i je neï oexa vy e'ÿ. Ta'y ma aipoe'i: – Koré rovo, maje ogueraa. Nhande'i va'e ogueraa vy maje ogueraa gua'y kuerya py. Ogueraa vy yy py. Ha'e gui ma oguenoë. Ha'e yy oïa py e'ÿ. Ha'e vy maje rovo'i aipoe'i.

– Tuvixa va'e ra'y vy ae ma tuvixa, neï nomaë rei. Ha'e vy tu je ogueraa. Ha'e va'e py maje oi, nhande'i va'e oi, oi. Ha'e vy je oere maje raka'e. Inhakã rupi oere vy maje hi'a omboipa. Ipiré rupi oere vy maje ipiré omoximba rei, inhakã rupi guive oerepa.

Hare rã tu je inhakã pire rei rive ma, ja ndai'avei ma. Pira maje ogueru tema rovo'i gua'y kuerype maje pira ogueru va'ekue rive maje ho'u ho'u... temaje nhande'i va'e rire ma, pytũ'pa, tyrã ara paa ma ndoikuaai, irundy ara ma oëa py maje oïa yvy'i re inambu'i onheë. Onhendu ramo je nhande'i va'e ovy'a vaipa oïa, ha'e guive maje yvy ojo'ó... ojo'ó... tema. Ha'e riré je pytũ haré maje oë. Ha'e vy je ngoo py ovaë vy hi'a ve'ÿ va'e. Ha'e vy ma ovaë. Ha'e vy maje aipoe'i: – Xeme omano – he'i maje – Xee rima aju. – Ndogueroviai. Nda'i'avei ramo – Ypo rima xereraa – he'i. Ha'e vy tu je anhetë ovy'a raxa ju ogueraa ramo.

Nhuã regua – 2

Pedro Delane

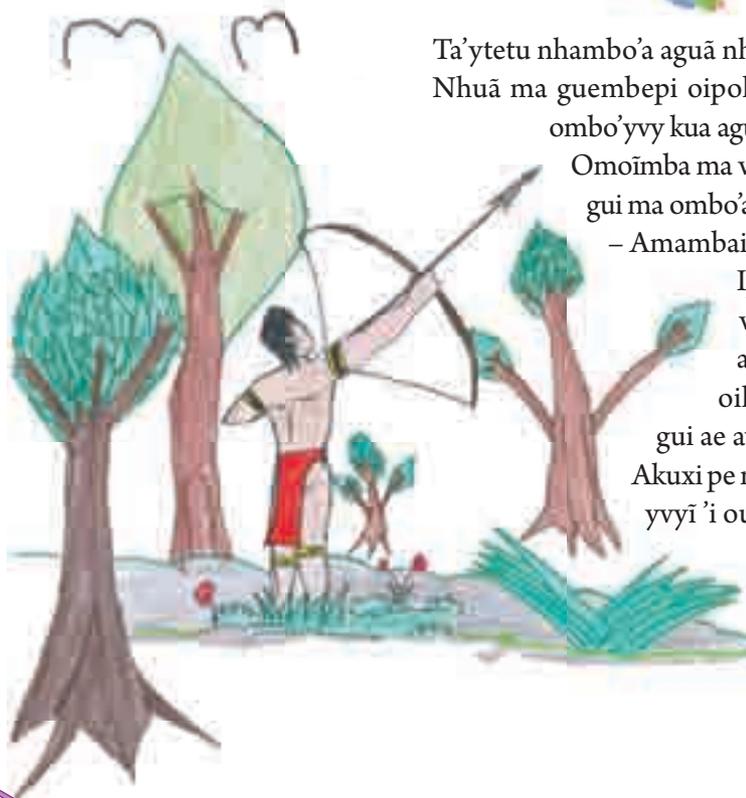
Tekoa Tenondé Porã

Ta'ytetu nhambo'a aguã ma nhuã jajapo'rã. Nhuã ma guembepi oipoka va'ekue gui. Oipokapa ma vy ho'anga opo re ombo'yvykua aguã. Ombo'yvykuapa ma vy ha'e va'e py nhuã omoĩ. Omoĩmba ma vy ngoo py oo vy aipoe'i: – Yvyra amokarapã aju vy – he'i. Ha'e gui ma ombo'a ma vy aipoe'i: – Amambai guy'i py opyrõ ma ra'e – he'i. Ha'e vy ogueru vy mombyry'i ju oeja.

Jeporaka regua

Pedro Delane e Claudio Pires de Lima
Tekoa Tenondé Porã

Ta'ytetu nhambo'a aguã nhuã ojapoa raka'e.

Nhuã ma guembepi oipoka va'ekue gui. Oipokapa ma vy ho'anga opo re ombo'yvy kua aguã. Ombo'yvy kuapa ma vy ha'e va'e py nhuã omoĩ. Omoĩmba ma vy ngoo py oo vy aipoe'i: – Yvyra ajayvy – he'i. Ha'e gui ma ombo'a ma vy aipoe'i:

– Amambaiguy py opyrõ – he'i. Ogueru mombyry'i ju oeja. Ipekue ratã va'e yvyra ru'ãgue rive'i ko amboy ke aju vy ha'e va'e ma monde. Ha'e gui ombo'a ma rupia vy aipoe'i: – Taĩ mbiru'a ja'i ma yvyra ru'ũ gue guy py oike ra'e – he'i. Tapi'i nhambo'a aguã ma guembepi gui ae avi, ha'e'y vy kuarepoxi py oipiraxa.

Akuxi pe ma monde ojapaa raka'e va'eri ixupegua ma monde yvyi 'i oupia raka'e.

Mba'eta yvate'i ramo ma ombogua rã.

Jaku ma ipy regua rejapo rã ho'a aguã.

Ha'e rã jayru ma guyrapa py vy ra'e rejuka.

Jeruxi ma nhuã mokoĩ regua py ho'a: ipy regua, ha'e remboyvy kua ramo voi.

Monde regua

Pedro Delane
Tekoa Tenondé Porã

– 1

Ipekue ratã va'e pe ma monde ojapoa. Ha'e va'e ojapo vy ma – Yvyra ru'ũgue rive'i ko amboyke ajuvy – he'i. Ha'e va'e ma monde. Ha'e gui ombo'a ma vy aipoe'i: – Ipekue ratã'i va'e taĩ mbiru'aja'i rive ma yvyra ru'ũgue guy py oike ra'e – he'i. Tapi'i ombo'a aguã ma guembepi guigua avi ojapo nhuã. Ha'e py he'ỹ vy ma kuarepoxi py oipiraxa. Ha'e rã akuxi pe ma monde ae avi ojapo va'eri yvyi'ĩ ta vy oupia raka'e ombogua he'ỹ aguã. Jaku pe ma nhuã ipyregua ojapoa raka'e. Ha'e rã jayru ma guyrapa py vy'raẽ jajuka. Ha'e rã jeruxi ha'e inambu ma mokoĩ regua nhuã'ĩ oiko: ipyregua ha'e ijaju'y regua.

Monde regua

– 2

Antônio Vicente

Transcrição: Marisa da Silva

Tekoa Pyau

Yma maje monde ojapo raka'e nhaneramoĩ kuery ikuai va'e. Oo ka'aguy re oma'e vy rive ranhe. Tatu rape oexa vy tatu rape oiporu porãve' va'e py ma nhaneramoĩ kuery monde ojapo raka'e. Oma'e rã vvyra re ipoyi porã'i va'e rã tuvixa vaipa va'e vvyra ojaya. Ha'e vy ma ojou ita ombota'i aguã vvyra ikorarã ojapo aguã. Ikorarã ojaya'rã. Ha'e gui oiporu va'erã ma yxypo ojaya rã ijyke ojokua aguã ha'e yxypo gui monde oupi aguã. Yxypo avi xypo'i meme oiporu raka'e. Ha'e gui tatu ombo'a vy ha'e rami avi ogueraa'rã ngoo py, omomimoĩ va'eri yma tu je, juky reve e'ỹ avi ae ma xo'o'I ho'u raka'e. Okaru'i raka'e ha'e rami. Ha'e ta'y kuery reta va'e ikuai oo vy yy'I re ombó'e-mbo'e'i ikuai rã je vvyra'i re ma ju oikutu mba'emo'i opa mba'e'i ou aguã tatu ro'o kue'I onbo'y vvyra'ire oixyvõmba'i ogueraa joo rupi omonhexyrõi ma raka'e avaxi ku'i re oityru'i raka'e yma.

Marãrami rojapo kuaxia para

Como foi produzido esse livro

As histórias contadas nesse livro foram escritas em 2004 pelos monitores indígenas dos CECIs, a partir de um projeto de capacitação desenvolvido por uma equipe de antropólogos, liderada por André Amaral de Toral, que se responsabilizou pela pesquisa e edição dos textos, composta por Alice Villela, Gabriel Coutinho Barbosa, Paula Pinto e Silva e Stélio Marras. Na época, os textos foram revisados por Robert Dooley, Arlindo Veríssimo, Giselda Pires de Lima, Mariano Tupã Miri, e Roberto Karai Tataendy Veríssimo.

Em 2006, por meio de um projeto encaminhado pela Secretaria Municipal de Educação / DOT Educação Infantil à Comissão Nacional de Apoio à Produção, Edição e Distribuição de Material Didático Indígena (Capema) do Ministério da Educação e coordenado por Ivone Musolino, os textos foram retomados pelos monitores indígenas, que os revisaram, ampliaram e ilustraram as histórias visando a presente publicação. Esse trabalho contou com os serviços técnicos educacionais de Adriana Sobral M. de Melo, Edna Ferreira e Soraia Alexandra Zanzine Ribaric e com a assessoria antropológica de Luís Donisete Benzi Grupioni.

As histórias publicadas nesse livro foram revisadas e ilustradas em cada unidade dos CECIs, envolvendo os seguintes educadores, entre coordenadores educacionais, monitores e oficineiros:

CECI – Jaragua

Antonio Karai Vicente
Darci da Silva Karai Nhe'ery
Fabiana Yva Poty Pires de Lima
Fatima Soares Gabriel Poty
Ivandro Martins da Silva Tupã
João Carlos Vera Poty
José Fernandes Soares
Josias Honório Cardoso
Jovelino da Silva
Maria Lucia Tatanxim
Marisa da Silva
Maurício da Silva
Patricia Cordeiro
Pedro Luis Macena
Rafael Soares Gabriel Karai
Reginaldo Gabriel Karai
Ronaldo Costa
Ronaldo de Lima da Silva
Simone Takua Beatriz Bottega
Tereza Gabriel
Vitor Fernandes Soares Guarani

CECI – Tenondé Porã

Adriana Veríssimo Lima
Ana Rosa Veríssimo Cordeiro
André Bolantim Guarani
Ataíde Gonçalves Vilharve
Casemiro da Silva
Claudio Fernando Branco
Claudio Pires de Lima
Dinarte Benites Guarani
Evandro dos Santos
Giselda Pires de Lima
Idalina Martins da Silva
Inacio Karai Tataendy Vidal
Libório Martim da Silva
Pedro Delane
Pedro Vicente Karai
Roberto Veríssimo Lima
Rodolfo Martins
Sueli da Silva
Teresa Gabriel da Silva
Timóteo da Silva Vera Popigua

CECI – Krukutu

Alice Martins
Arminda Benites Guarani
Fabio Vera Popygua Veríssimo
Francisca Martins da Silva
Francisca Mimbi Gonçalves
Iracema Martins da Silva
Jandira Jera Rete Veríssimo
Karai de Oliveira Paula
Laurindo Tupã Miri Veríssimo
Luiz Carlos Karai Rodrigues
Marcos dos Santos Tupã
Nivaldo Martins da Silva
Rosa Gonçalves
Sebastião Vera Miri Armandes
Tereza Jaxuka Rete Gonçalves
Ventura Karai Papai da Silva

editoração, ctp, impressão e acabamento

imprensaoficial

Rua da Mooca, 1921 São Paulo SP
Fones: 6099-9800 - 0800 0123401
www.imprensaoficial.com.br